Co-funded by the European Union

АКЦИСКИ ПЛАН ЗА ПРОМОВИРАЊЕ НА ПРЕТПРИЕМАЧКИТЕ ВЕШТИНИ И УЧЕЊЕ

YETC

МЛАДИ ПРЕТПРИЕМАЧИ ВО ВРЕМЕ НА КРИЗА

2021-1-BG01-KA220-YOU-000028893

Верзија 10 август 2022 година

Изработено од

Zornitza Yahiya, Nevena Dobreva, Mariya Rachinska (FECE)

Rasa Tučinskaitė, Giuliana Ambrosino (EKO)

Gianfranco Gatti, Gabriele Cagnazzo (DEMOSTENE)

Антонио Чоневски (SFERA)

Victor Alexandru Manciu (EAAD)

Justyna Toton (FII)

Одрекување

Финансиран од Европската Унија. Сепак, ставовите и мислењата искажани се само на авторот(ите) и не мора да ги одразуваат ставовите на Европската унија или на Европската комисија. Ниту Европската унија, ниту органот што го доделува не може да биде одговорен за нив.

СОДРЖИНА

ДЕЛ 1: ВОВЕД 5
Цели 5
Дефиниција за младинско претприемништво 5
Младинско претприемништво за време на пандемијата Ковид-19 6
Терминологија 7
ДЕЛ 2: ТЕКОВНА АНАЛИЗА НА ДРЖАВАТА ВО ЗЕМЈИТЕ ПАРТНЕРИ 9
ДЕЛ 2.1: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО БУГАРИЈА 10
2.1.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво 10
2.1.2. Владина и приватна поддршка 12
2.1.3. Претприемничко образование 13
2.1.4. Заклучоци 15
ДЕЛ 2.2.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ГРЦИЈА 16
2.2.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво 16
2.2.2. Владина и приватна поддршка 19
2.2.3. Претприемничко образование 20
2.2.4. Заклучоци 22
ДЕЛ 2.3.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ИТАЛИЈА 24
2.3.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво 24
2.3.2. Владина и приватна поддршка 26
2.3.3. Претприемничко образование 28
2.3.4. Заклучоци 29
ДЕЛ 2.4.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА 31
2.4.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво 31
2.4.2. Владина и приватна поддршка 32
2.4.3. Претприемничко образование 33
2.4.4. Заклучоци 35
ДЕЛ 2.5.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ПОЛСКА 36
2.5.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво 36
2.5.2. Владина и приватна поддршка 39
2.5.3. Претприемничко образование 41
2.5.4. Заклучоци 42

ДЕЛ 2.6.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО РОМАНИЈА 43
2.6.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво 43
2.6.2. Владина и приватна поддршка 45
2.6.3. Претприемничко образование 46
2.6.4. Заклучоци 48
ДЕЛ 3: РЕЗУЛТАТИ ОД АНКЕТАТА 50
ДЕЛ 3.1. НАЦИОНАЛНИ РЕЗУЛТАТИ 50
Бугарија 52
Грција 53
Италија 54
Северна Македонија 55
Полска 56
Романија 57
ДЕЛ 3.2. ПРЕГЛЕД НА МЕЃУНАРОДНИТЕ РЕЗУЛТАТИ 59
ДЕЛ 3.3. РЕЗИМЕ НА ПРАЗНИЦИ НА ВЕШТИНИ НИКАЦИ 62
ДЕЛ 4: АКЦИЕН ПЛАН ЗА ПРОМОВИРАЊЕ НА ПРЕТПРИЕМНИЧКИ ВЕШТИНИ И УЧЕЊЕ 65
Бугарија 65
Грција 66
Италија 67
Северна Македонија 67
Полска 68
Романија 69
ЗАКЛУЧОК 71
Користена литература 72

ДЕЛ 1: ВОВЕД

Цели

Главната цел на овој заеднички национален извештај на земјите партнери (Бугарија, Грција, Италија, Северна Македонија, Полска и Романија) е да се идентификуваат и анализираат изворите што ја опишуваат состојбата на (младинското) претприемништво, за да се идентификува севкупниот развој на националните политики кон претприемништвото, да се идентификуваат и анализираат изворите кои ги опишуваат мерките во земјите партнери во смисла на започнување нови претприемачки иницијативи. Врз основа на овој труд, материјалите за обука предвидени во Резултат 2 ќе бидат прилагодени на потребите на младите во земјите партнери.

Дефиниција за младинско претприемништво

Претприемништвото е добро познат феномен на кој му недостасува единствена прецизна дефиниција (Ahmad & Seymour, 2008). И покрај повеќекратните дефиниции, сепак, огромното мнозинство на научници се согласуваат дека претприемништвото вклучува инвестирање на капитал за да се создаде нешто иновативно, истовремено преземајќи го ризикот од можни неуспеси. Луѓето кои инвестираат во создавање вредност се нарекуваат „претприемачи“. Претприемачите генерално се дефинираат како луѓе кои имаат експертиза која може да опфати различни групи на вештини како технички и вештини за приспособливост, способности за лидерство и бизнис менаџмент, креативно размислување, тимска работа и лидерски компетенции.

Во денешно време, сè поголем фокус се става - во политичките и истражувачките кругови - на позицијата на помладите претприемачи (CEEDR, 2000). Не е лесно да се даде недвосмислена дефиниција за тоа кој е „млад претприемач“, поради различните ставови во однос на возраста на младите претприемачи. На пример, Бернардино и Сантос ја усвоија дефиницијата за младинско претприемништво како претприемничка активност управувана од луѓе на возраст од 15-24 години (Bernardino & Santos, 2020). Меѓутоа, во овој труд, како и во поголемиот дел од научната литература и дефиницијата на Европската Унија, терминот „млад претприемач“ има за цел да опише

поединец на возраст од 18 до 30 години. Младите претприемачи се луѓе мотивирани да започнат претприемачки потфат поради различни фактори, вклучително и желбата да се биде свој шеф, да се добие алтернативен пат за напредување од она што се смета дека е слепа работа, да имаат поголема контрола врз сопствената работа и живот, да обезбедат иновативни или конкурентни производи и услуги, да докажат дека можат да го направат тоа, да добијат дополнителен приход (Riahi, 2010), причини кои дополнително ќе бидат истражени подоцна.

И покрај зголеменото внимание на младинското претприемништво, според некои студии, младите имаат малку поголема веројатност од возрасните да бидат вклучени во започнување бизнис. Во ЕУ, податоците од истражувањето покажуваат дека 4,7% од младите (на возраст од 18-30 години) активно работеле на основање бизнис помеѓу 2014 и 2018 година, во споредба со 4,0% вкупно. Сепак, младите се соочуваат со голем број клучни бариери за создавање бизнис и самовработување.

Младинско претприемништво за време на пандемијата Ковид-19

Иако севкупното намалување на невработеноста кај младите во последните години, избувнувањето на пандемијата Ковид-19, уште повеќе ги нагласи тешкотиите со кои се соочуваат младите генерации при влезот на пазарот на трудот во ЕУ. Ова е причината поради која Европската комисија и Европскиот совет презедоа одредени активности за да им помогнат на младите луѓе да започнат сопствен бизнис.

Почнувајќи од 2019 година, развиени се различни европски акции насочени кон поттикнување на младите луѓе да го подобрат својот потенцијал. Во рамките на соработката на ЕУ за младинска политика за 2019-2027 година, на пример, претставена е Стратегија за млади на ЕУ.

Покрај тоа, за да помогне во обновата на пост-Ковид Европа и да им помогне на младите да излезат од ситуацијата со Ковид-19, Европската комисија креираше различни стратегии. Несомнено, најпознатата иницијатива е Планот за закрепнување на Европа, на кој припаѓа *NextGenerationEU* . Ова е фонд од повеќе од 8 милијарди- најголемиот стимулативен пакет досега - кој инвестира во истражување и млади луѓе за да ја направи Европа позелена, подигитална и поотпорна. Друга акција преземена од Европската комисија е Европската агенда за вештини и Пактот

за вештини, чија цел е да им обезбеди на граѓаните и бизнисите на ЕУ алатките за соочување со предизвиците предизвикани од зелената и дигиталната транзиција и кризата со Ковид-19. Во бројки, се проценува дека со буџетот на NextGenerationEU (Следната Генерација на ЕУ) и ЕУ, 22 милијарди евра ќе бидат потрошени за поддршка за вработување на младите. Може да се каже дека на ниво на ЕУ, политиките поттикнуваат развој на вештини, размена на добри практики, развој на знаења преку претходни искуства (и професионални и образовни), еднаков пристап до можности и поголема свест за моделите на социјално претприемништво воопшто. Накратко, се чини дека рамката на политиката понудена на ниво на ЕУ се однесува на севкупната цел, потреби и предизвици на младите социјални претприемачи.

Важноста да се инвестира во млади претприемачи е докажана со нивната клучна улога во економскиот раст. За време на пандемијата, многу луѓе ја откриј важноста да имаат претприемачки вештини и да започнат нов бизнис за да создадат работни позиции, не само за себе туку и за своите врсници. Покрај тоа, иновациите помагаат да се зачуваат традиционалните практики, да се иновираат и да се создадат нови начини за нивна продажба. Дополнително, во ситуација на глобална криза, младите претприемачи се спречуваат себеси и - во повеќето случаи - нивните вработени да бидат исклучени од пазарите на трудот.

Со други зборови, создавајќи приходи и работни места, истовремено зајакнување и зајакнување на поединците и заедниците, претприемништвото е особено моќен инструмент за економски и социјален развој. ЕУ се фокусира на промоција на младинското претприемништво како алатка за борба против младинската невработеност и социјалната исклученост, како и стимулирање на иновациите кај младите (European Union, n.d.).

Терминологија

Вкупна претприемничка активност во рана фаза (TEA): најпознатиот индекс на GEM, кој го претставува процентот од популацијата од 18 до 64 години кои се или претприемачи во зародиш или сопственици-менаџери на нов бизнис.

Национален контекстуален индекс на претприемништво (NECI): Индексот ги мери 12-те услови на

претприемничко опкружување (EFCs) кои го сочинуваат контекстот во кој се одвива претприемничката активност во една земја.

Индекс на политики за мали и средни претпријатија (SME): е алатка за бенчмаркирање дизајнирана да ги процени рамки на политиките за SME во економиите во развој и да го следи напредокот во спроведувањето на политиките со текот на времето.

Глобален индекс за младински развој: Индексот ги рангира земјите меѓу 0,00 (најниско) и 1,00 (највисоко) според случувањата во образованието на младите, вработувањето, здравството, еднаквоста и вклученоста, мирот и безбедноста и политичкото и граѓанското учество.

ДЕЛ 2: АНАЛИЗА НА ТЕКОВНА СОСТОЈБА ВО ЗЕМЈИТЕ ПАРТНЕРИ

Овој дел комбинира различни параметри и аспекти за да ја опише ситуацијата со младинското претприемништво во земјите партнери:

- **Тековната (пост-Ковид) состојба на младинското претприемништво** (обезбедува анализа на различни параметри и аспекти поврзани со претприемништвото, како и оние што се менуваа во текот на пандемијата, ги посочува главните фактори кои ги мотивираат младите да отворат бизнис во партнерскиот земји);
- **Владина и приватна поддршка** (обезбедува преглед на мерките и инструментите обезбедени од владата за поддршка на развојот на младинското претприемништво за време на пандемијата, како и приватните иницијативи кои ги поддржуваат младите претприемачи);
- **Образование за претприемништво** (дава преглед на формалната образовна рамка (програми за високо образование, СОО, итн.) која ги подготвува младите да се вклучат во претприемничка активност, како и иницијативите за неформално образование во земјите партнери).

ДЕЛ 2.1: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО БУГАРИЈА

2.1.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво

Тековните статистички податоци за младинското претприемништво во Бугарија се оскудни. Во Националната стратегија за млади 2020-2030 година, Министерството за млади и спорт го адресира недостатокот на податоци за младите и го изоставува младинското претприемништво како приоритет кој беше прикажан во претходната стратегија 2010-2020 година (Ministry of Youth and Sport, 2022).

Студијата пред Ковид, спроведена од Глобалниот монитор за претприемништво (ГЕМ) ја оцени вкупната претприемничка активност во рана фаза (ТЕА) во Бугарија како ниска, при што ТЕА се дефинира како претприемништво кое или се основа или е во сопственост не подолго од 42 месеци (Ionescu-Somers & Tarnawa, 2020). Причините за ниското ниво на претприемништво може да се поврзат со лошите претприемачки рамковни услови (EFC) во Бугарија. Од 10 можни индекси (10=највисок, 1=најнизок), Бугарија има оценка 1,5 за основното училишно претприемачко образование и обука и само 2,5 за социјалните и културните норми кои го промовираат претприемачкиот дух (Ionescu-Somers & Tarnawa, 2020).

Особено младите претприемачи се погодени од недоволното образование и обука и недостатокот на модели кои можат да ги следат. Во интервју за Блумберг, бугарскиот професор Тодор Јабламов изјави дека 40% од студентите во високото образование изразуваат интерес за започнување нов бизнис, но само 2–3,3% од младата популација во Бугарија всушност започнуваат ново претпријатие (Marinova, 2022). Повеќето претприемачки активности се засноваат на неопходност, (Ionescu-Somers & Tarnawa, 2020)т.е. Спротивно на тоа, мнозинството млади во другите земји-членки го дефинираа самиот нов предизвик како примарна мотивација за започнување бизнис (Ministry of Youth and Sports, 2011).

Бариерата за започнување нов бизнис е релативно ниска, но унифицирана стандардизирана стратегија за поддршка на нови потфати сè уште требаше да се воспостави во 2016 година. Повеќето млади претприемачи веројатно ќе бидат нови претприемачи и би можеле да имаат корист од помошта. Затоа, новите бизниси најмногу се потпираат на приватниот сектор и поддршката од инкубаторите и научните паркови. Според Економско-социјалниот совет на Република Бугарија, постојат многу

можности за социјални иновации кои допрва треба да се исцрпат. Мнозинството социјални претпријатија се невладини и веројатно се вклучени во создавање работни места за или производство на стоки од страна на членовите на општеството со посебни потреби, како и обезбедување услуги за нив како подизведувач на општината (Ministry of Youth and Sports, 2011). Сепак, владините услуги достапни за аутсорсинг се ограничени и ги исклучуваат примарните сектори како што се образованието, здравството и социјалната заштита. Зголемената побарувачка за одржлива деловна обука во Бугарија ги обедини деловните асоцијации и образовните институции во креирањето на програми кои обучуваат одржливо лидерство.

Додека неколку успешни проекти ги поддржуваат младите претприемачи во Бугарија, тие се недоволни за поттикнување на младинската претприемачка култура. Има уште многу да се направи во ширењето информации и давање финансиска поддршка и совети за младите претприемачи (Ministry of Youth and Sports, 2011).

Пред пандемијата, Бугарија се наоѓаше доста ниско на рангирањето на ЕФЦ, особено во општествените и културните норми поради недостатокот на медиумска застапеност. На почетокот, Ковид-19 не влијаеше драматично на економијата. Невработеноста се зголемуваше, но со релативно ниска стапка (Ionescu-Somers & Tarnawa, 2020). Поради ова и поради ниската стапка на вкупна претприемничка активност во рана фаза (TEA), ГЕМ ја сметаше невработеноста како неверојатен мотиватор да започне нов потфат меѓу младите. Владата ги пренасочи средствата со цел да ги задржи постојните вработени наместо да инвестира во нови и да го поттикне претприемништвото. Според Бугарската асоцијација за старт-ап, новоформираните компании беа меѓу најранливите за време на пандемијата, но за жал, не беше спроведена посебна владина шема која конкретно ги таргетираше неодамна основаните потфати. Иако некои приватни организации и бизниси ги поддржуваа ранливите компании, плановите за раст и иновации беа запрени. Заклучувањата и забраните за патување наметнати од владата изолираа некои стартапи од глобалните заедници и ги премести работното место и образованието дигитално. Агилните технички компетентни стартапи можеа да дојдат на врвот нудејќи решенија за нови проблеми и услуги за прилагодување на ситуацијата. Неколку текстилни компании го пренасочија своето производство на маски за лице. Додека индустриите за услуги и испорака напредуваа, другите сектори, како што е туризмот, претрпеа многу од пандемијата (Ionescu-Somers & Tarnawa, 2020).

Беа имплементирани програми ширум ЕУ кои ги поддржаа погодените бизниси и ги задржаа вработените. Друга поддршка што вреди да се спомене е Фондот на фондови кофинансиран од Европските структурни и инвестициски фондови (ESI). Фондот на средства користи различни програми за да обезбеди финансиски инструменти и поддршка на приватни и јавни институции со самоодржлив потенцијал. Нивниот модел за развој на бизнисот се заснова на рециклирање заеми и грантови или едноставно гарантирање за малите бизниси. Во моментов, Фондот на средства поддржал 1.681 проект и инвестирал 1.093.162.355 лева.

И покрај дигитализацијата на услугите и брзиот раст на информатичките технологии во Бугарија, информациите достапни за младите останууваат ограничени. Во 2021 година, Бугарија беше на последното место (72,2) според индексот на дигитализација во ЕУ и на второ последно место по бројот на поединци со над основните дигитални вештини (European Commission, 2021). Особено малцинствата како што се етничките Роми или младите кои живеат во покраината се исклучени. Младинските информативни центри што ги формираше владата треба да го подобрат нивниот квалитет и ефикасност за да го прошират својот дофат до обесправените заедници. Тие играат витална улога во регионите со помал пристап до интернет и дигитална писменост.

2.1.2. Владина и приватна поддршка

Бугарија успеа релативно брзо да закрепне од почетната криза предизвикана од Ковид-19. Сепак, тој ги разоткри фундаменталните ранливости кои го попречуваат напредокот воопшто. Регионалните разлики, намалувањето на работоспособното население и институционалните недостатоци го попречуваат растот и предиспонираат деловно опкружување кое генерално не поддржува инвестиции (European Commission, 2022). Владата се фокусираше главно на задржување и не обезбеди насочена помош особено за младите. Сепак, многу млади луѓе беа опфатени со општите политики (European Commission, 2022). Понатаму, квалитетот на образованието беше компромитиран за време на пандемијата, што може да им наштети на вработувањето на младите или на претприемништвото во иднина.

Немаше конкретни мерки поставени од владата за поддршка на младинското претприемништво за време на пандемијата. Сепак, Националната програма за млади (2016-2020) координирана од Министерството за млади и спорт го вклучи младинското

претприемништво како приоритет пред пандемијата која сè уште беше на сила. Програмата е во согласност со приоритетите на европската младинска политика и се фокусира на неформална обука и советување на младите за да ги подготви за влез во работната сила. Таа има за цел да го подобри квалитетот на животот на младите преку опремување со потребните вештини и знаења за да станат предност за општеството и економијата. За да се постигне ова, програмата идентификува пет стратешки цели: 1) олеснување на пристапот до квалитетни услуги за поддршка на целосниот личен и социјален развој на младите луѓе во согласност со нивните потреби и интереси; 2) промовирање на здрав начин на живот за младите; 3) развој на младинското волонтерство; 4) создавање атрактивна средина за личен развој на младите во малите населби и рурални средини; и 5) создавање поволна, охрабрувачка и поддржувачка средина за квалитетно професионално напредување на младите во Бугарија.

Новата Национална програма за млади (2021-2026) ги следи приоритетите поставени во Стратегијата за млади (2021-2030). Стратешките приоритети се 1) промовирање на неформалното образование; 2) промовирање на вработување и поддршка на NEET; 3) поттикнување на ангажманот, учеството и зајакнувањето на младите луѓе; 4) развивање и потврдување на младинската работа на национално ниво; 5) поврзаност, толеранција и европско чувство на припадност; 6) промовирање на здрав и еко-ориентиран начин на живот; 7) промовирање на културата и креативноста кај младите. Овие приоритети, сепак, не планираат мерки за стимулирање на младинското претприемништво во следните години.

2.1.3. Претприемничко образование

Во 2015 година, Бугарија усвои Акционен план *Претприемништво 2020 - Бугарија,* кој го следи планот на Европската комисија за повторно разгорување на претприемачкиот дух во Европа (European Commission, 2013). Еден од приоритетите поставени во бугарскиот документ е образованието и обуката за претприемништво што го поддржува растот и создавањето бизнис и воведувањето на предметот *Технологии и претприемништво* во основните и средните образовни системи. Денес, овој предмет е задолжителен од 1 до 9 одделение и има за цел стекнување вештини за одговор на иновациите и преземање одговорност преку градење вештини за иницијатива и претприемништво.

Во Бугарија, системот за стручно образование и обука (СОО) може да се категоризира како главно училишен (Cedefor, 2018, p. 7). Вклучува средни стручни училишта, приватни даватели на СОО лиценцирани од Националната агенција за стручно образование и обука и центри за стручно образование и обука како дел од високообразовните институции (ВОИ). Акцискиот план *Претприемништво 2020 - Бугарија* опфаќа мерки за воведување на претприемништво во средните стручни училишта. Сепак, Бугарија работи на модернизирање на СОО за да ги задоволи тековните потреби на пазарот на трудот.

Доколку студентот на високо образование не е специјализиран во областа, претприемништвото се нуди како изборен предмет (Delinesheva & Jolovski, 2021, p. 28). Во моментов, во високото образование, се изучуваат 39 акредитирани програми за претприемништво на 18 универзитети во Бугарија (13 додипломски и 26 постдипломски програми). Најголем дел од наставните програми се од областа на бизнисот и економијата (18 програми); универзитетите, исто така, нудат претприемачко образование во социјални, технолошки, дигитални, градежни и биолошки сектори на нивоа на диплома и магистерски студии. Видливо е дека нема образовни програми посветени на претприемништвото во културните и креативните индустрии. Некои универзитети одржуваат центри за претприемништво и организираат акцелераторски недели за студенти со иновативни идеи.

Иницијативи за студенти и млади претприемачи дополнително се организираат од инкубатори и акцелератори. Иницијативата JEREMIE Eleven и LAUNCHhub и регионалната иновативна шема на EIT на Cleantech обезбедија обука и менторство, како и финансирање. Сепак, проектите беа олеснети со јавно финансирање и од ЕУ (Delinesheva & Jolovski, 2021). Има простор за неформално образование посветено на претприемништвото да ги надополни напорите направени во формалниот образовен систем.

Сепак, постои одредена јавна поддршка за социјалните претпријатија во форма на шеми за грантови, даночни олеснувања, субвенции, пристап до заеми и социјални фондови (Delinesheva & Jolovski, 2021). Најголем дел од јавната поддршка е обезбедена од програмите на ЕУ како што се Еразмус+ и оперативните програми и до одреден степен од локалните власти. Помеѓу 2020-2022 година, беа лансирани 43 иницијативи во рамките на програмите на ЕУ: 3 беа концентрирани на културни, 6 - на дигитални,

11 - на социјални и 9 - на зелени форми на претприемништво. 9 беа спроведени како Соработка за иновации и размена на добри практики, 30 проекти под Learning mobility of individuals и 4 Партнерства за соработка и размена на практики.

Поголемиот дел од иницијативите се спроведуваат од невладини организации и се засноваат на доброволно учество. Проектите се разликуваат по времетраење и природа, со што се влошува споредбата и обработката на резултатите од податоците. Некои проекти се финансирани од приватниот сектор, кој обезбедува специфичен наратив кој често е врзан за нивните сопствени производи и услуги, што ги прави стекнатите вештини помалку преносливи.

2.1.4. Заклучоци

Поддршката и образованието на младинското претприемништво низ ЕУ варираат во голема мера. Во Бугарија има тренд на подобрување на условите за младинско претприемништво, но тоа е бавен процес. Иако во основното и средното образование има неколку часови кои учат за претприемништво, тие се недоволни за поттикнување на деловните потфати.

Поголемиот дел од образованието и финансирањето се чини дека доаѓаат од приватниот сектор и често се извршуваат од невладини организации. Понатамошни иницијативи се спроведуваат од невладини организации во рамките на различни програми на ЕУ и некои локални општини. Реформите во политиките за социјално осигурување би можеле да ги намалат првичните ризици за основање претпријатие. Не постои унифицирана стандардизирана платформа каде младите можат да добијат информации, финансиска поддршка или да разменуваат идеи и искуства со истомисленици. Воспоставувањето на таква платформа низ целата земја или дури и низ ЕУ би ги поттикнало младите да се осмелат да започнат сопствен бизнис.

ДЕЛ 2.2.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ГРЦИЈА

2.2.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво

Во последните 10 години Грција е една од земјите во Европа кои најмногу настрадаа од европските кризи. Недостигот на структурирана монетарна политика и огромниот државен долг ја удавија грчката економија, а на ова се додаде и недостатокот на претприемачка динамика, поради неизвесностите и бирократските проблеми, нестабилната фискална рамка и ограничената или неефикасна функција на промоција и механизмите за поддршка на претприемништвото, создадоа огромна нестабилност на претприемачко ниво во земјата.

Пандемијата „Ковид-19“ стана уште еден предизвик за европската заедница и влошување на веќе постоечките проблеми во Грција во однос на младинското претприемништво и „слободата на претприемничките инвестиции“.

Претприемништвото во Грција отсекогаш покажувало силен тренд, со многу висок број „по глава на жител“ (Vasilopoulos & Tsitsakis, 2020). Сепак, многу од овие компании беа преземени, непродуктивни и фокусирани на сектори водени од потрошувачката со низок потенцијал за раст, бидејќи претприемништвото е постојано поврзано со корупција и обично попречено од државната бирократија и неформалност.

Според Глобалниот извештај на ГЕМ 2019/2020 година, и покрај горенаведените факти, пред пандемијата Ковид-19, речиси 50% од испитаниците посочиле дека е лесно да се започне претприемничка активност во Грција, иако во НАЦИ Грција е оценета за 4,1 од 10. Сепак, студијата пред Ковид покажува дека вкупната стапка на претприемничка активност во рана фаза (ТЕА) била помала од 10%. Во однос на мотивацијата за започнување бизнис иницијативи во Грција, „да се заработи за живот затоа што работните места се дефицитарни“ е на врвот на приоритетите (околу 50%). Вреди да се спомене дека повеќето активности на ТЕА се основани од млади луѓе кои припаѓаат на возрасната категорија од 18-24 години (скоро 15%) (Bosma, et al., 2020).

Во моментов, младинското претприемништво е добро воспоставено во Грција, со многу акции кои се спроведуваат преку иницијативата за вработување млади, невладините организации, универзитетските акции, меѓународните акции и инкубаторите за старт-ап, меѓу другото. Зголемената динамика и појавата на нови алатки за финансирање го поттикнаа новото претприемништво и самовработувањето, и

покрај неповолниот даночен третман. Пандемијата во голема мера ја попречи претприемачката намера на младите Грци, менувајќи ги и карактеристиките и квалитетот на креираните бизниси, со адаптација на решенијата и можностите според новите генерирани потреби, и затоа патот на најголем фокус е рециклирањето на бизнисот. потфати фокусирани на трговските сектори (угостителство и малопродажба) или мали кафулиња, скари за сувлаки, со акцент на бизнисите со семејната структура, бидејќи тие бараат помал финансиски напор, бирократски и други поврзани ризици. Другата точка со општоста на Европа е значителниот раст на новоформираните претпријатија создадени од младите луѓе во Грција, според извештајот на Фондацијата во соработка со EIT Digital, оваа точка напредувала против сите шанси, создавајќи го она што се нарекува екосистем на почеток. -подигнувања. Ова се должи на колапсот на многу традиционални бизниси во земјата, оставајќи многу Грци да бараат нови можности за вработување, кои ги свртеа технолошките промени, катализираа сè повеќе меѓународни пазари и презентираа мноштво нови можности за младите луѓе во Грција. како претприемачи или самовработени (Kalavros-Gousiou, 2021). Во врска со второто, истражувањето спроведено од DIANEosis и објавено во јануари 2022 година, споменува дека огромното мнозинство (80%) се мажи и оваа нееднаквост постои и во другите сектори на младинското претприемништво. Во однос на возраста, основачите на старт-ап се млади, 90% имаат најмногу 44 години, додека 50% се помлади од 34 години (Georgakopoulos, 2022).

За жал, ситуацијата што треба да се реши е поврзана со информациите, бидејќи во Грција денес постои голема празнина во податоците во однос на младинското претприемништво. Постојат иницијативи, бизниси или старт-ап создадени од млади луѓе главно во зелениот и социјалниот сектор, но нема филтер за информации . Тука нема институционални, приватни или владини збирки на податоци, во однос на количината, вклучените сектори, возраста на основачите или групата основачи, полот, статусот или типологијата на потфатот, списокот на иницијативи или потфати на проекти создадени годишно итн.

Пандемијата донесе неколку структурни промени, без разлика дали се економски, културни или социјални, а исто така се менуваат трендовите и однесувањата. Еден од релевантните параметри е поврзан со одливот на мозоци кај младите, бидејќи се повеќе млади луѓе ги завршуваат универзитетските студии и бараат можности за работа или студирање во други земји и на крајот не се враќаат. Грција е меѓу најлошите резултати

во земјите на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) во окупацијата на дипломирани студенти со високо образование, според студијата за работните услови на Eurofound (Eurofound, 2022). Ова нè доведува до стапки на невработеност, кои во просек изнесуваа 12,6% во 2020 година, во споредба со 12,9% во март 2022 година, при што стапката на невработеност е повисока кај жените, со разлика од 6,1% меѓу двете и мажите, 10,2%, во истиот период. Невработеноста засега, и покрај програмите за реструктуирање, е далеку од својата стабилност. По податоците на countryeconomy.com , невработеноста кај младите, под 25 години, е 29,5% во 2022 година. Сепак, кризата позитивно влијаеше и на некои претприемачи. На пример, тоа доведе до можности ефикасно да се одговори на последиците од пандемијата со адаптирање или повторно измислување деловни модели или усвојување нови (Kucketz & Brändle, 2022). Со оваа висока стапка на невработеност, некои активни млади луѓе инвестираа во самовработување, искористувајќи го растот на дигиталната ера, моделот на работа на далечина стана дел од животот на многу млади луѓе и други дигитални решенија како што е е-трговија. Сумирано, карактеристиките на доминантните сектори во пост-Ковид-ситуацијата, во однос на аспектот на младинското претприемништво се дигитализација и автоматизација, зелена енергија, научно знаење и експертиза, репатријација на меѓународното производство во побезбедни региони, но и потребата за зајакнување на енергетскиот сектор преку инвестирање во зелена енергија, соодветни капацитети за складирање и мрежи. Позитивниот економски моментум пренесен од 2021 до 2022 година, важните инструменти за финансирање на ЕУ, се појавуваат како можност за младинско претприемништво, политичка волја за спроведување реформи, но пред сè зрелост на општеството и неговата способност да ја разбере новата средина и прифаќањето на структурните промени, се фактори кои помагаат кризата да се претвори во можности, овозможувајќи ѝ на земјата еднаш засекогаш да ги надмине нејзините вродени слабости, да се трансформира во модерна економија и да ја зголеми нејзината приспособливост и отпорност на крајно несигурното меѓународно опкружување.

Во Грција, една од категориите која доби сила кај младите беше самовработувањето. Произлезени од невработеноста, тие решија да бараат решенија, на крајот да создадат бизнис за да се издржуваат, водени од потребата да заработат пари. Од друга страна, младите кои не се невработени често се мотивирани од поголема независност или шанса да станат нивни шеф. Сепак, со ерата на дигитална трансформација и

можностите за социјално претприемништво во Грција, имаше и такви кои наоѓаат можност на пазарот, напредувајќи поединечно, по партнерство или припадност, започнувајќи старт-ап или невладини организации.

Да ја резимираме тековната претприемничка клима во Грција, според извештајот на ГЕМ Глобал 2021/2022 година, младите луѓе (18-34 години) основале повеќе претприемачки активности од постарата возрасна група. Како и во студиите пред Ковид, главната мотивација за започнување на бизнисот е недостатокот на работни места, кој споредено со резултатите во 2020 година (50%) се зголеми на 60%. Вреди да се спомене дека според NECI, Грција е оценета со 4,4 од 10, што во споредба со претходните податоци е подобрено за 0,3 поени (Hill, et al., 2022).

2.2.2. Владина и приватна поддршка

Владата спроведе серија итни мерки за поддршка за да им помогне на претприемачите и самовработените преку кризата со Ковид-19 во Грција. Поддршката за младите претприемачи, бизниси и самовработените вклучуваше суспензија на даноците и придонесите за социјално осигурување (без ДДВ) за бизнисите кои го прекинаа работењето, самовработените и бизнисите кои работат во најтешко погодените сектори.

Една од иницијативите преземени од страна на грчката влада во 2020 година, чија цел е изградба на силен екосистем погоден за раст на старт-ап и поддршка за младите претприемачи е Elevate Greece . Иницијативата доаѓа со дигитална платформа каде што грчките стартапи се регистрираат и имаат пристап до поволностите што ги нуди владата. Со иницијативи за доделување национални награди за млади претприемачи „Elevate Greece“, со парични награди, консултантски услуги и други поволности.

Под покровителство на грчкото Министерство за труд и социјала, STARTAB (програма за претприемништво спроведена од Corallia со поддршка на Prince's Trust International) нуди бесплатно менторство, консултации и други услуги за млади луѓе на возраст од 18-35 години. Младите овде можеа да ги развијат своите бизнис идеи преку специјална работилница и потоа да посетуваат бесплатен 4-дневен интерактивен курс за претприемништво, каде што ја истражуваат практичната страна на започнување и водење бизнис и одлучуваат дали самовработувањето е соодветно за нив. По курсот, учесниците кои сакаат да продолжат, добиваат менторски насоки до 12 месеци за да ја

развијат, дизајнираат и тестираат својата бизнис идеја и потоа да го созреат својот бизнис план. Оние кои се подготвени да го започнат својот бизнис можат да го претстават својот бизнис план пред Групацијата за лансирање на бизниси, тим од деловни консултанти кои ја проценуваат остварливоста на нивниот бизнис план. Конечно, учесниците кои ќе стигнат до оваа фаза имаат можност да добијат деловно менторство уште 12 месеци за да го прошират својот бизнис. Учесниците кои не продолжуваат со развивање на бизнис идеја имаат можност да присуствуваат на работилници наменети за развој на нивните професионални кариери и нивно интегрирање на пазарот на трудот.

За да го олесни пристапот до правни и регулаторни информации за започнување бизнис, грчката влада ја лансираше онлајн платформата „Start-up Greece“, чија цел е да ги поддржи новите претприемачи. Старт-ап Грција е простор за информации, вмрежување и соработка поддржан од Министерството за развој и владата, во соработка со заедниците на млади претприемачи. Тој им дава на претприемачите информациите потребни за започнување на нивниот бизнис (на пр. опции за финансирање, правна рамка) и поддржува мрежи за здружување на луѓе, идеи, компании и универзитети, со цел да се истражуваат партнерства и можности за инвестирање.

Многу од мерките што ги презема владата беа преку невладини организации, приватни субјекти кои веќе постоеја пред Ковид-19, но со Ковид-19 видоа можност да креираат акции со цел да се најдат решенија за кризата, фокусирајќи се на младинското претприемништво, почеток- подеми, задржување таленти, градење капацитети и обука, истражување и развој, како и финансиски решенија. Дополнително, надворешните партнерства со приватни компании и владини субјекти од други земји на ЕУ и САД, соработката со програмите на Европската комисија и промовирањето на истите преку програмата Еразмус+ добиваат сила преку различните акции на грчкиот екосистем за претприемништво, создавајќи решенија и можности за млади претприемачи.

2.2.3. Претприемничко образование

Зголемената стапка на невработеност во Грција ја направи потребата СОО да стане основна и дел од една од политичките стратегии за борба против невработеноста. Има потреба од подготовка на стручни лица во одредени области, а со развојот на европските стандарди HQF и EQF, Националната организација за сертификација на

квалификации и стручно насочување е главното раководно тело на националната мрежа за доживотно учење во Грција. Како што веќе беше споменато, развојот на СОО е политичка задача која има за цел да создаде услови за добра вработливост, структури и мерки.

Ова вклучува теми како што се:

- Координација на потребите на пазарот на труд и образование
- Реализација на доживотното учење низ активна обука и работен век
- Навремено препознавање на промените во светот на работата, на пример преку дигитализација, глобализација, автоматизација и мапирање во СОО
- Вмрежување на области за учење
- Промоција на започнување бизнис
- Зголемување на ефикасноста и квалитетот на системите за образование и обука
- Намалување на невработеноста
- Обезбедување еднаков пристап до СОО за различни групи луѓе
- Образование за претприемништво
- Промовирање на меѓукултурен дијалог
- Деловно образование

На овој начин, Атинскиот институт за доживотно учење го има во рака проектот „ENTREPVET - претприемнички практики во VET“, чија цел е да ги зајакне младите луѓе на возраст од 16-29 години кои се или се изложени на ризик да останат без работа, со образование и обука и намалување овие бројки. Ова, со ко-креирана програма за обука за претприемништво која ги подобрува дигиталните и претприемничките вештини, одговарајќи на барањата наметнати од Ковид-19, со иновативен, мотивациски и претприемачки пакет заснован на дигитални и претприемачки вештини што треба да им се стави на располагање на наставниците и едукаторите , обучувачи, обучувачи за СОО и персонал кој работи со млади луѓе. Така, овозможувајќи им на младите да стекнат вештини за започнување на претприемничка активност.

Покрај горенаведеното, постојат неколку иницијативи спроведени од невладини организации, и самостојни иницијативи и иницијативи во рамките на програмата Еразмус+. И во приватниот сектор, овие со поголем фокус на подготовка на младите во областа на претприемништвото, а повеќе насочени кон старт-ап. Важно е да се спомене дека двата сектори, социјалниот и бизнисот, соработуваат со грчката влада за

подобрување на образовниот систем во однос на претприемништвото кај младите, било да е тоа формално, неформално или неформално образование.

Некои значајни иницијативи:

- Летна програма за младинско претприемништво - Економски универзитет во Атина
- ПСМ летната школа за претприемништво за млади е дизајнирана да им даде на студентите можност да искусат како работи една компанија, како и преглед на светот на бизнисот.
- Платформа за е-учење на проектот Entangle
- Се осврнува на претприемништвото во (средните) институти за стручно образование.
- Проектот има иновативен практичен пристап за стимулирање на претприемништвото меѓу учениците во институциите за стручно образование и обука, обезбедувајќи им на нивните наставници алатки и материјали за да ги едуцираат, инспирираат и мотивираат своите студенти за тие да можат да продолжат со кариера како претприемач.
- EURECA-PRO, пролетен рок 2022 година
- ОНЛАЈН курс за обука за иновации и претприемништво
- 14 предавања презентирани од водечки професори и истражувачи на седум европски универзитети од шест земји;
- Основи на бизнисот; Претприемништво - пакување на идеи во деловни концепти; Иновации; Менаџмент и финансии.
- Британски совет во Грција
- Конкурентни животни вештини: развој на социјални претприемачи
- Програмата за животни вештини се состои од онлајн обуки за наставници и серија од шест едночасовни работилници за ученици во училиштата и институциите за стручно образование и обука.

2.2.4. Заклучоци

Иако Грција е една од европските земји кои беа најмногу погодени од финансиската криза во 2009 година, како и од Ковид-19, таа донесе многу нови можности во контекст на претприемништвото. Тоа доведе до повторно раѓање на грчкото претприемништво

преку воспоставување на релативно робустен екосистем за старт-ап и се чини дека младите Грци имаат силен претприемачки дух.

Иако има доста акции, иницирани од државата, како и преку различни невладини и приватни организации, младите во Грција не се добро информирани за постоечките иницијативи, што ги доведува до одлука да не ги спроведуваат своите бизнис идеи. поради недостаток на знаење и вештини.

Згора на тоа, даночните регулативи и бирократијата во земјата, како и лошото претприемничко образование се главните бариери за поттикнување на младинското претприемништво, што може да се бори со подобра промоција на постоечките иницијативи за неформално образование, како и веќе воспоставени јавни алатки за младите. претприемачи.

ДЕЛ 2.3.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ИТАЛИЈА

2.3.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво

Според студијата пред Ковид, спроведена од GEM, вкупната претприемничка активност во рана фаза (TEA) била најниска во Европа (со помалку од 4% од возрасните кои започнуваат или водат нов бизнис). Ова може да биде поврзано со фактот дека, според истата студија, помалку од 30% од возрасните во Италија се согласуваат дека ретко гледаат деловни можности. Покрај тоа, извештајот од студијата покажува дека голем дел од возрасните се согласиле дека дури и кога ќе забележат претприемничка можност, тие ретко ја користат во Италија. Во однос на мотивацијата за започнување нова деловна активност, мотивот „да се изгради големо богатство или многу високи приходи“ бил најпопуларен во Италија - повеќе од 90% го посочиле како главна мотивација кога „Мотивацијата да се направи разлика во светот “ укажале само околу 10% од испитаниците. Дополнително, 90% од новите претприемачи го посочуваат недостатокот на можности за работа како причина за започнување на нивните деловни иницијативи.

Според извештајот на Istat *Situazione e prospettive delle imprese dopo l'emergenza sanitaria COVID-19* , италијанскиот пазар е под влијание на силно чувство на неизвесност. Една од најважните последици од кризата „Ковид-19“ е тоа што од 30.000 претпријатија што се прогласија за затворени во моментот за време на пандемијата, 12.000 немаат намера повторно да се отворат (Istat, 2022). Читајќи го последниот извештај на Unioncamere, претприемачките активности на лица под 35 години во Италија се еднакви на 500.000 (Italia Online, 2022), што е 8,7% од целиот италијански пазар на претпријатија. Истиот извештај открива дека во последните 5 години претприемачките активности предводени од млади луѓе се намалени за 87 . 000 единици. Единствениот регион што порасна во оваа статистика е Трентино Алто Адиџе: +2,4% во последните пет години. Во октомври 2021 година, во Италија, 67.940 луѓе работеле за иновативни старт-ап. Од друга страна, според италијанското Министерство за економски развој, младите претприемачи (под 35 години) претпочитаат да инвестираат во иновативни старт-ап. Ова поле порасна за 3,3% во последниот квартал од 2021 година и претставуваше 18,5% од целиот пазар. Поточно, 75,2% од овие активности даваат услуги на други компании (особено во дигиталната област), 16,4% работат во производството, а 3,1% се комерцијални претпријатија.

Иновативните старт-ап се распределени нерамномерно во Италија: повеќето од нив се во Ломбардија (26,8%), Лацио (11,6%), Кампанија (8,9%) и Венето (7,9%). Зелената економија е исто така растечко поле поради интересот што го предизвикува кај младите претприемачи. Инвеститорите во оваа област се на 47% и обично развиваат модели на производство со мало влијание врз животната средина.

Најважниот параметар што се менуваше во текот на пандемијата може да се сумира со нов општествен феномен што се одрази на италијанскиот пазар на труд: таканаречениот *Голем отказ*. Луѓето на возраст од 26-35 години (70% од примерокот на податоци) ја напуштаат работата за да најдат подобри економски услови и, пред сè, подобра *рамнотежа помеѓу работата и животот.* (Rusconi, 2022). Ова прашање е нов предизвик за италијанските претпријатија: тие се обидуваат да ги задржат врвните таленти и да најдат нови. Во Италија, овој феномен има карактеристична карактеристика: на младите со помало искуство им беше потешко да најдат пристојни можности за работа бидејќи, за време на пандемијата, италијанските компании претпочитаа обучени ресурси со специфични вештини. Големиот отказе исто така глобален феномен: извештајот на Рандстад (Morsa, 2022)во 34 земји нагласува дека 56% од младите луѓе - наречени „генерација Z“ (на возраст од 18-24) и „Милениумци“ (на возраст од 25-35 години) - би се откажале од своите работа во случај на неприфатлива рамнотежа помеѓу работата и животот. Според мислењето на 75% од испитаниците, пристојната работа е многу важен дел од животот на човекот.

Младите работници, поради пандемијата, започнаа длабинско размислување за нивните приоритети, фокусирајќи се на благосостојбата и вредностите. Како работодавците да се справат со големиот отказ? Да се обезбеди рамнотежа помеѓу работата и животот и благосостојбата на работното место треба да биде на врвот на листата на приоритети на италијанските компании, така што талентираните и искусни млади луѓе би се чувствувале вклучени во компанијата и би можеле да ги видат можностите за нивниот професионален раст.

Уште една интересна промена во текот на пандемијата е поврзана со мотивацијата на младите да започнат бизнис иницијатива во Италија. Аспирацијата да се биде *менувач* во последните години донесе зголемување на нови *социјални претпријатија* (Bandinelli, 2015). Како што споменавме погоре, пред Ковид-19, само околу 10% од испитаниците ја посочиле мотивацијата „да се направи разлика во светот“ како главна

за започнување бизнис иницијатива. Според извештајот на ГЕМ од 2021/2022 година, истата мотивација ја посочиле како важна повеќе од 20% од испитаниците.

Иако според извештајот GEM 2021/2022, само 16,6% од испитаниците се согласуваат со изјавата дека е лесно да се започне бизнис во Италија, во 2021 година, стапката на ТЕА во Италија се искачи на 4,8%. (Hill, et al., 2022).

2.3.2. Владина и приватна поддршка

За поддршка и унапредување на младинското претприемништво, постојат различни иницијативи и инструменти и на национално и на регионално ниво. На национално ниво, субјектот одговорен за промовирање на претприемничкиот развој е Министерството за економски развој. Министерството има посветено посебна веб-страница на тема финансиска пристапност (Ministry of Economic Development, 2021).

Извршител на инструментите за претприемништво, пак, е Invitalia , јавно-приватна агенција која управува со пристапот до кредитните инструменти во име на министерството. Да бидам поконкретен, Invitalia е Националната агенција за внатрешни инвестиции и економски развој. Тој е во сопственост на италијанското Министерство за економија. Invitalia се стреми да го поттикне економскиот раст на Италија, фокусирајќи се на стратешките сектори за развој и вработување. Таа е посветена на заживување на кризните подрачја и работи главно на југот на Италија. Invitalia управува со сите национални стимулации кои промовираат создавање на нови компании и иновативни старт-ап. Поддржува креирање на мали до големи проекти, насочени кон претпријемачите со конкретни развојни планови, особено во иновативни сектори со висока додадена вредност.

Најважните иницијативи за младинско претприемништво се:

- Resto al sud: поддржува создавање и развој на нови претприемачки и хонорарни активности во Абруцо, Базиликата, Калабрија, Кампанија, Молизе, Апулија, Сардинија и Сицилија (најдепресивните региони во Италија)
- Култура Crea 2.0: поддржува создавање и раст на непрофитни претпријатија и иницијативи во туристичкиот и културниот сектор
- Фондо импресионира креативно: финансира проекти во културниот и креативниот сектор

- Nuovo самовработување: финансии со бескаматни заеми до 50.000 евра за започнување иницијативи за мал бизнис, промовирани од NEET, неактивни жени и долгорочно невработени, низ целата земја

Владата не создаде нови алатки за поттикнување на младинското претприемништво поради кризата со Ковид-19, но ги задржа истите инструменти. Сите овие мерки треба да се зајакнат со Националниот план за закрепнување и отпорност (NRRP), според кој ќе бидат издвоени 200 милиони евра за иницијативата *ON - Oltre . Nuove импресионира таco нула и Smart &* Starts *Italia* .

ON - е поттик за младите и жените кои се подготвени да станат претприемачи. Стимулациите важат низ целата земја и обезбедуваат мешавина од бескаматни заеми и неповратен грант за претприемачки проекти со трошоци до 3 милиони евра, што може да покрие до 90% од вкупните прифатливи трошоци.

Smart & Start Italia е инструментот кој го поддржува создавањето и растот на иновативни старт-ап.

И покрај тоа што не постои мисија во НРРП конкретно посветена на младите, се смета дека различни мерки - кои припаѓаат на различни мисии - имаат потенцијално позитивно влијание конкретно врз нив.

Има 18 мерки - од вкупно 226 - кои можат позитивно да влијаат на стапката на вработеност на жителите на возраст од 15-29 години. Во однос на темата младинско претприемништво, Мисија 1: Мерка 4.2: Интегрирани фондови за конкурентност на туристичките претпријатија и Мисија 4: Мерка 3.2: Почетно финансирање треба да создаде позитивно влијание.

За да се олесни пристапот до програмата NRRP, создадена е посветена платформа: Italia Domani. Инвестициите и реформите вклучени во Italia Domani ќе ја направат земјата територијално покохезивна, со подинамичен пазар на труд и без полова или возрасна дискриминација. Italia Domani е дел од Next Generation EU, проект за економско закрепнување посветен на земјите-членки. Италија го интегрира NRRP со комплементарен фонд, опремен со дополнителни ресурси еднакви на 30,6 милијарди евра.

Постојат 2 главни инструменти за промоција на младинското претприемништво во регионот на Апулија:

- ПИН програма - е иницијатива наменета за млади луѓе кои имаат намера да реализираат иновативни деловни проекти со висок потенцијал за локален развој. Мерката е наменета за неформални групи од најмалку двајца млади жители во Апулија, на возраст од 18-35 години.
- NIDI програма - е фонд преку кој регионот Апулија ги поддржува, со изгубен фонд и повратни заеми, луѓе кои останале без работа, млади луѓе и жени кои сакаат да основаат поврзани професионални студија или микро-претпријатија.

2.3.3. Претприемничко образование

Претприемничкото знаење во Италија е многу ниско, особено на југ. Многу нови активности не можат да останат на пазарот поради трагичен недостаток на вештини и експертиза. „Стратешкото поместување“ е феномен што зафати многу компании за време на пандемијата. Италијанските претприемачи имаат слаби вештини за планирање, а оваа културна празнина го погодува целиот пазар. Ова е главната причина за затворањето на 12.000 бизниси по пандемијата, според Истат (Istat, 2022).

Иако претприемничкото образование е ниско во Италија, има многу приватни организации кои нудат иновативни проекти за стимулирање на претприемачките ставови. Многу од овие организации потпишаа партнерства со Министерството за универзитет и истражување (МИУР).

Некои од најважните иницијативи кои го поттикнуваат младинското претприемништво се:

- Impresa in azione: е иницијатива за Junior Achievement Italia и програма за претприемачко образование прилагодена за средношколци. Инклузивните часови делуваат како мини-претпријатија за едукативни цели и се грижат за нивното управување, од концептот на идеја до нејзиното лансирање на пазарот. Овој процес нуди професионално искуство во близок контакт со компаниите и надворешниот свет. Импреса во Азионе е наменета за ученици на возраст од 16 – 19 години од последните 3 години средно образование низ цела Италија.

- EntreComp Italia: е проект создаден од Materahub, чија цел е да ја зголеми свеста на италијанскиот систем за образование и обука за употребата на EntreComp Framework. EntrecompItalia создаде нови алатки за старт-ап за поддршка на обуката за претприемништво.

- Alternantza scuola-lavoro: според законот бр. 107/2015, италијанските студенти, на возраст од 16 – 19 години, мора да ги тестираат своите компетенции преку практично работно искуство. Alternanza има за цел да биде точка на средба меѓу училиштата и бизнисите. Благодарение на ад хок веб-страницата развиена од Camere di Commercio, студентите можат да аплицираат за период на вработување (стажирање) во претпријатие. Може да се смета како прв пристап кон индивидуалните вештини и кон претприемачкиот став.

2.3.4. Заклучоци

Поради културните и географските разлики во Италија, тешко е да се дефинира моменталната состојба на младинското претприемништво што би се однесувала на целата земја. Сепак, пандемијата имаше големо влијание врз претприемничките активности: како што се анализира во овој извештај, многу компании се соочуваат со тешкотии да останат на пазарот, како и многу претприемачки претпријатија, не најдоа можности за работа и беа принудени да затворат.

За време на пандемијата, италијанската влада се фокусираше на поддршка на постоечките компании за да преживеат за време на заклучувањата, сепак, мала или никаква поддршка беше обезбедена за младите претприемачи. Главните финансиски средства за време на пандемијата беа посветени на угостителството, како и на поддршка на луѓето со кревки економски и здравствени услови. Овие фактори може да се дефинираат како главна причина зошто младинското претприемништво беше запоставено и не беше поддржано од владата во последните неколку години.

Иако младите Италијанци може да се дефинираат како луѓе со силни претприемачки намери, недостига поддршка за воспоставување на нивните деловни иницијативи. Италија е рангирана на 16-то место меѓу 28 европски земји според Глобалниот индекс за развој на младите, што значи дека младите Италијанци имаат помалку можности за образование и вработување и се најмногу погодени од апсолутна сиромаштија. Нивото на образование за претприемништво во Италија е ниско - нема специфични програми за поттикнување на претприемничкиот начин на размислување или за стекнување теоретски знаења за оваа тема.

Меѓутоа, со спроведување на различни политички реформи, италијанската влада има за цел да создаде позитивно влијание врз младите луѓе, како и да го поттикне претприемништвото на младите во земјата (Open Polis, 2022).

ДЕЛ 2.4.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

2.4.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво

По воспоставувањето на својата независност во 1991 година, Република Македонија ги потисна претприемачките намери и севкупната деловна атмосфера во земјата, учејќи од минатите комунистички искуства. Денеска земјата нема исти ставови, напротив се стреми кон подигнување на значењето на малите бизниси, остварување на неговите придонеси во севкупниот економски раст.

Република Северна Македонија е во продолжена економска транзиција која се соочува со огромни предизвици во охрабрувањето на младите генерации да се самовработуваат или да основаат претприемачки потфати. Дури и во поразвиените земји, владите и другите релевантни институции имаат предизвикувачка задача да го инспирираат претприемништвото кај помладата популација. Без оглед на дециниските активни мерки што ЕУ ги спроведува за промовирање на претприемачкиот дух, економската активност продолжува да биде ниска кај помладата популација. (Tomovska-Misoska, Dimitrova, & Mrsik, 2016).

Сепак, според студијата пред Ковид на GEM, повеќе од 50% од испитаниците се согласуваат со изјавата дека има добри можности за започнување бизнис во Северна Македонија, а нешто помалку од 40% посочиле дека е лесно да се започне. нова бизнис иницијатива во земјава (Bosma, et al., 2020). Сепак, истата студија покажува дека претприемничката активност во рана фаза (TEA) во Северна Македонија во периодот пред Ковид беше ниска и достигна само околу 5%. Во однос на мотивацијата за започнување на новата претприемничка активност, повеќе од 80% од испитаниците посочиле „Мотивација за заработка бидејќи работните места се дефицитарни“, што е главната причина меѓу сите анализирани во извештајот на ГЕМ.

Ковид-19 предизвика значително забавување на приходите, профитабилноста, инвестициите, капиталот, вработеноста и растот на платите. Растот на приходите, добивката и инвестициите забави за 8,9%, 6,6% и 9,6%, соодветно, споредено со нивниот историски раст. Ваквите падови се јасно поврзани со намалената побарувачка и заклучувањето во текот на пролетта 2020 година, додека падот на растот на инвестициите е одраз на позицијата „чекај и види“ што фирмите ја постигнаа во услови на негативниот шок.

Големиот пад на растот на капиталот, додека не се забележува забрзување на растот на долгот во Северна Македонија. Овој доказ сугерира дека извозниците се рационализирале со намалување на нивните долгорочни инвестиции, забавувајќи го растот на капиталот за да го издржат пандемискиот шок и ги задржале стапките на раст на долгот на нивните историски нивоа (Srbinoski, Petreski, & Petreski, 2022). Бидејќи извозниците беа екстензивни работодавци на пазарот на трудот во минатото, со просечен годишен раст на вработеноста од 17,6%, пандемијата сериозно влијаеше на растот на вработеноста и платите, но стапките никогаш не достигнаа негативен раст. Извозниците очекуваат значително враќање на приходите, профитабилноста, инвестициите и стапките на раст на капиталот во следната година, додека стапките на раст на долгот, вработеноста и платите веројатно ќе останат на нивните пандемични нивоа. Сепак, очекуваните скокови не се полни, односно не се очекува да го достигнат нивото пред пандемијата, што е артикулација на високата неизвесност што ја работеа фирмите во текот на истражувањето (Srbinoski, Petreski, & Petreski, 2022, p. 11). Таквото двоумење дополнително се рефлектира во очекувањата за работни места и плати без раст во текот на 2021 година.

Во однос на параметрите што се променија за време на пандемијата, според прелиминарните податоци на Државниот завод за статистика, бројот на активни деловни субјекти во Северна Македонија во 2021 година изнесува 72 922 и во однос на 2020 година е намален за 0,2%. (Krsteva, 2022). Интересно е да се истакне дека стапката на невработеност кај младите во 2021 година се намали за 2,77% во споредба со 2020 година и достигна 34,12%, што е помалку од стапката пред пандемијата (35,52% во 2019 година). (Macrotrends, 2022). Сепак, постојат ограничени статистички податоци за споредба на состојбата на младинското претприемништво во земјата пред и по пандемијата Ковид-19.

2.4.2. Владина и приватна поддршка

За да ги ублажи ефектите од заклучувањето, северномакедонската влада воведе мерки во четири последователни пакети. Бидејќи светските мерки се грубо поделени на поддршка на приходите, економски стимулации и други мерки. Мерките за економски стимулации вклучуваа намалување на каматните стапки, одложено плаќање на даночни аванси од компаниите, неколку пакети за развојни заеми со нула или субвенционирана камата и слично.

Други мерки вклучуваа преполовување на кириите за станарите во становите во државна сопственост, преполовување на казнените каматни стапки за плаќање јавни давачки, како и репрограмирање на потрошувачките кредити олеснето од државата, со тоа што ќе се осигура дека главницата не се враќа за време на кризните месеци. Мерките за поддршка на приходите кои имаат за цел да ги спречат поединците да паднат во невработеност и/или да се соочат со сериозни загуби на приход би можеле грубо да се поделат во три групи (Patreski, 2021).

Во декември 2020 година, Скопје беше домаќин на Меѓународниот форум за креативно културно претприемништво. Целта на форумот беше промоција на креативното претприемништво, едукација за креативно претпријатие преку интерактивни работилници, како и обезбедување можности за вмрежување на учесниците. Форумот беше планиран да се справи со интересот меѓу креаторите на политиките и другите клучни чинители за обезбедување ресурси и инвестирање во политики и фондови кои можат да ги стимулираат младите луѓе да работат во културните и креативните индустрии, да создадат мрежи и на тој начин, да им се придружат на нивните ресурси и таленти што ќе доведат до на примената на моделот на креативно претприемништво.

2.4.3. Претприемничко образование

Концептот на претприемништво станува многу важен во образовниот систем. Во 2014 година, Министерството за образование и наука ја усвои Стратегијата за претприемничко учење на Македонија 2014-2020 (European Training Foundation, 2014). Целта на стратегијата е да се трансформира Северна Македонија во земја со високо развиена претприемничка култура и дух што ги инспирира сите. Стратегијата има за цел да го воведе претприемачкото учење во формалното и неформалното образование. Иако младите не се експлицитно наведени како корисници, тие се јасно главната целна група за спроведување на стратегијата.

Стратегијата ја препознава важноста на претприемничкото учење за развој на креативноста кај младите. Една од неговите цели е да го олесни развојот на слободни, отворени, независни и проактивни млади генерации кои можат да го истражат и изразат својот претприемачки потенцијал. Стратегијата признава дека претприемничките вештини можат да ги поддржат младите луѓе во областа на креативните индустрии. По завршувањето на периодот на важност на оваа стратегија,

таква стратегија не е подготвена за периодот по 2020 година, а до сега нема информации дали и кога ќе се подготви нова стратегија.

Во Северна Македонија има масовна поддршка за претприемничко учење, која континуирано се зголемува во политичките и образовните кругови. Усвојувањето на стратегијата за претприемничко учење во 2014 година беше значаен чекор напред за земјата. Стратегијата вклучува амбициозна група на заложби и патокази за постигнување на предизвикувачките цели поставени како основа за воспоставување на претприемачко општество.

Следејќи ја стратегијата имплементирана од посветени членови на меѓуресорската група претставена во Националното партнерство за претприемничко учење како и од други релевантни чинители, веќе се преземени бројни активности за развој на претприемничкото учење и образование во земјата.

Стапката на невработеност во Северна Македонија е висока. Невработеноста е особено висока кај младите, руралното население, етничките малцинства и луѓето со пониско ниво на образование, така што еден од главните предизвици на Северна Македонија е отворањето работни места. Овие предизвици можат да се надминат само со отворање нови работни места, што ќе има големо влијание врз зголемените претприемачки активности на сите граѓани. Во врска со оваа висока стапка на невработеност во земјата, многу институции мора да се земат предвид при креирањето на политиките поврзани со претприемништвото, иновациите, зголемувањето на конкурентноста и развојот на образовниот систем за да одговори на идните предизвици. Конкретно, идентификувана е потребата за подобрувања во процесот на претприемничко учење.

Во 2014 година, во Република Македонија, со поддршка на Европската фондација за обука која е агенција на ЕУ и им помага на земјите во транзиција и развој да го искористат потенцијалот на човечкиот капитал преку реформи во образовните системи, обуката и пазарот на труд во контекст на надворешната политика на ЕУ е подготвена Стратегијата за претприемничко учење во Република Македонија 2014-2020 година.

Со имплементацијата на оваа стратегија се очекува да се адресираат недостатоците на последниот извештај за Индексот на политиката на МСП за 2012 година, особено преку воспоставување систематски врски помеѓу формалното образование и потемелната интеграција на регионалното искуство и најдобрите практики (преку

Центарот за претприемничко учење на Југоисточна Европа - SEECEL, НВО) во реформите на формалниот образовен систем. Од друга страна, соработката помеѓу формалното и неформалното образование и бизнис секторот ќе овозможи вградување на реалните потреби за претприемачки вештини во самиот образовен систем.

2.4.4. Заклучоци

Во однос на младинското претприемништво во Северна Македонија, постојат различни фактори и аспекти кои мора да се развијат за да се промовираат претприемачките ставови и образованието.

Пред сè, постои огромна празнина во образовниот систем во однос на претприемништвото, економските и финансиските теми. Покрај тоа, иако младите во Република Северна Македонија може да се дефинираат како оние со силни претприемачки намери, неповолната претприемничка клима во земјата доведува до одлив на мозоци, кога талентираните млади одлучуваат да ја напуштат земјата за да најдат подобар живот и работа. Услови.

ДЕЛ 2.5.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО ПОЛСКА

2.5.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво

Според полската агенција за развој на претпријатијата (PARP) (Tarnawa, 2021), духот на претприемништво е прифатен од 15% од населението. Тоа значи дека околу 700.000 луѓе водат „нов“ бизнис, додека 2,8 милиони луѓе управуваат со етаблирани компании. Доволно интересно, во споредба со другите европски земји, Полска има повеќе претприемачи кои раководат со етаблирани компании отколку оние кои управуваат со нови. Според Глобалниот монитор за претприемништво 2021/2022, има само 1 нов претприемач на секои 5 искусни бизнисмени, што можеби нема да биде корисно за економската активност на земјата на долг рок (Hill, et al., 2022).

Пандемијата малку ги промени претприемачките амбиции на луѓето: во 2020 година, само 5% од Полјаците размислуваа за основање на нивната компанија во следните 3 години, додека една година претходно, тоа беше 6%. Генерално, нивоата на полско претприемништво се под европскиот просек (NECI). Од 18 анализирани европски земји, Полска беше рангирана на 14-тото место со оценка од 4,2 и во 2019 и во 2020 година.

Според публикацијата на PwC *Young Poles on the Job Market 2021* (PwC, 2021), само 22,5% од младите луѓе би сакале да водат сопствен бизнис: 77,5% би избрале стабилна работа со постојан договор пред која било претприемничка активност. Всушност, кога младите беа прашани за нивните врвни приоритети во врска со барањето работа во 2021 година, договорот за вработување беше најпопуларниот одговор (74,2% од сите испитаници), речиси 7% повеќе од само една година претходно. Во однос на општиот став кон претприемништвото, 60% од Полјаците (Tarnawa, 2021)мислат дека започнувањето бизнис е одличен начин за напредување во кариерата и дека успешните бизнисмени заслужуваат восхит. Повторно, тоа е резултат под европскиот просек и значително намалување во споредба со 2019 година кога 77% од Полјаците сметаат дека водењето компанија е добар избор за кариера. Ваквата промена во јавната перцепција за претприемништвото најверојатно е поврзана со несигурноста што ја носи Ковид-19, зголемената желба за безбедност на работното место и административни промени за сопствениците на бизниси. Во 2019 година, 90% од Полјаците веруваа дека е лесно да се основа компанија во Полска. За споредба, само 59% го направиле тоа во 2020 година.

Иако бројот на Полјаци кои планираат да започнат бизнис е релативно мал, 60% од луѓето се чувствуваат доволно вешти за да основаат компанија. Во 2020 година, 41% од возрасните признаа дека гледаат деловни можности, но ризикот од неуспех ги тера да не сакаат да го започнат своето претприемачко патување. Всушност, Полјаците повеќе не го гледаат своето опкружување како донекаде погодно за бизнисот: во 2020 година, само 52% верувале дека имаат поволни услови за основање компанија, во споредба со 89% во 2019 година. Како резултат на тоа, само околу 3,2% од граѓаните се ангажираат во Претприемничка активност во рана фаза (TEA) во споредба со 12,2% кои веќе имаат воспоставена деловна сопственост (EB). Во другите европски земји, бројот на претприемачи со TEA и EB е сличен, или алтернативно, компаниите во рана фаза доминираат на пазарот. Статистиката за Полска сугерира дека не само што луѓето не сакаат да основаат компанија, туку и дека многу претпријатија не опстојуваат повеќе од 3,5 години од нивното основање. Следствено, да се остане успешен на полските пазари може да биде потежок бидејќи на пазарот доминираат познати имиња.

Ковид-19 само ги умножи постоечките проблеми, а 52% од претприемачите изјавија дека морале да ја затворат својата компанија во 2020 година поради пандемијата. За споредба, европскиот просек беше 20%, што укажува дека полскиот пазар беше длабоко погоден од пандемијата. Навистина, 64% од луѓето изјавиле дека пандемијата го одложила нивниот процес на основање компанија. Бидејќи претприемачите се овозможени да ги видат можностите дури и во криза и недостаток, многу бизниси почнаа да гледаат можности во здравствената криза. 35% од сопствениците на бизниси во рана фаза и 25% од етаблираните бизнисмени забележале позитивни ефекти од Ковид-19.

Во однос на мотивацијата да започнат претприемничка активност во Полска, 62% од анкетираните (Tarnawa, 2021)посочиле дека нема доволно понуди за работа на пазарот и дека започнувањето бизнис им овозможува да заработат за живот, додека 53% рекле дека сакаат да заработат огромен профит и да градат богатство. 22% тврделе дека нивната мотивација го менува светот, а 20% едноставно сакале да ја продолжат семејната традиција. Бројките сугерираат дека природата на полското претприемништво е прагматична. Доволно изненадувачки, само една година порано, во 2019 година, 65% од Полјаците изјавија дека правењето промена е причината поради која го започнале своето претприемачко патување. Полска скокна од врвот до дното на рејтингот за само една година, со голема веројатност, бидејќи Ковид-19 го уби

идеализмот на луѓето кога тие се соочија со зголемени економски тешкотии. Во 2020 година, Полјаците почнаа да ја ценат материјалната стабилност повеќе од кога било досега, што е разбирливо со оглед на бројот на луѓе кои ги загубија своите работни места поради Ковид-19.

За подобро да се разберат причините зошто одредена група претприемачи - млади основачи на старт-ап - одлучија да основаат свои компании, PARP спроведе специјална анкета. Учесниците ја наведоа својата мотивација за претприемничка активност како што следува:

- желба да станат независни (36% од учесниците)
- желба да се искористи постојното искуство (19% од учесниците)
- интересна деловна идеја (8%)
- остварување на нивните соништа (8%)
- незадоволство од претходната работа (6%)
- губење на работа (6%)

Според извештајот на Ситибанк за младинско претприемништво во Полска (Citi Foundation, 2022), младите станале посвесни за деловните ризици со кои се соочуваат претприемачите за време на пандемијата и почнале да го поврзуваат самовработувањето со несигурноста и недостатокот на сигурност. Многу анкетирани луѓе изразија страв дека во криза, еден претприемач може да зависи само од себе, а не од која било јавна институција. Од друга страна, некои учесници видоа можности во пандемијата, бидејќи создаде побарувачка за дигитални услуги, што сигнализира дека младите луѓе практикуваат претприемништво без оглед на економската ситуација. Иако само 15% од анкетираните учесници имале сопствен бизнис, 62% би размислувале да основаат своја компанија во иднина. Доволно интересно е тоа што луѓето кои имаат претприемачи во најблискиот круг имаат поголема веројатност да изразат интерес за претприемништво.

Младите Полјаци тврдеа дека претприемач е некој кој креативно ги користи своите вештини и знаење за сопствена деловна предност. Токму затоа учесниците не веруваа дека високото образование е пресудно за деловниот успех, туку ја истакнаа важноста од практично искуство и вештини. Многумина од нив тврдеа дека е паметна одлука прво да се работи за некој друг и да се стекне искуство пред да се основа сопствена компанија. Според 84% од анкетираните млади луѓе, некои луѓе природно имаат став

кон претприемништвото, но тоа не значи дека не може да се учат претприемачките вештини. Всушност, 98% од учесниците го наведоа училиштето, работата со полно работно време, дополнителните курсеви и секојдневните обврски како начини за зајакнување на сопственото претприемништво.

Она што е важно, амбициите на претприемачите само се зголемуваат секоја година. Во 2022 година, 30% од компаниите во рана фаза планираа да вработат најмалку 5 нови вработени, а 17% од нив сакаа да создадат 10 нови работни позиции или да го зголемат својот тим за 50% во следните 5 години. Тоа е подобар резултат од европскиот просек од соодветно 26% и 16%. Податоците покажуваат (Tarnawa, 2021)дека „новите“ компании во Полска се концентрираат исклучиво на домашниот пазар. 97,9% од компаниите немаат странски клиенти, додека 0,8% остваруваат 0-25% од приходите од меѓународни клиенти. Само 1,2% од компаниите генерираат помеѓу 25-100% од нивните приходи на меѓународно ниво. Ваквата статистика сугерира дека полските компании не се многу интернационализирани, што ги ограничува нивните можности за извоз.

2.5.2. Владина и приватна поддршка

Експертите кои ги консултираше ГЕМ идентификуваат две различни области на владините политики во однос на претприемништвото: владини приоритети и поддршка на претприемништвото и бирократија и даноци. Во 2022 година, политиката на владата за фаворизирање на нови компании (на пример, јавни договори) изнесуваше 93% од европскиот просек со оценка од 3,6. Доволно интересно, регионалната поддршка за претпријатијата отиде од 4,77 во 2019 година на 5,05 во 2022 година, што е 109% од европскиот просек. За споредба, поддршката на централната влада е рангирана на 87% од европскиот просек. Во однос на бирократијата и даноците, владините политики се рангирани значително полошо од европскиот просек во однос на добивање потребни дозволи и лиценци во рок од една недела (91%), даночни стапки за новите претприемачи (82%), даночна и регулативна предвидливост (56%) и сложеност на бирократијата (58%). Презентираните податоци сугерираат дека непредвидливоста на правниот систем и тешкотиите поврзани со документацијата може да ги обесхрабрат Полјаците од претприемничка активност.

Во 2020 година, владините иницијативи се рангирани под европскиот просек во 6 анализирани области:

- Претприемачите можат да пристапат до помош и поддршка за нови и компании во развој откако ќе стапат во контакт со една јавна институција (74% од европскиот просек)
- Научните паркови и инкубаторите им даваат ефикасна поддршка на новите и компаниите во развој (80% од европскиот просек)
- Има доволно владини програми за поддршка за нови и компании во развој (91% од европскиот просек)
- Вработените во јавните институции се доволно компетентни за успешно да ги поддржат новите и компаниите во развој (92% од европскиот просек)
- Речиси секој на кој им е потребна помош од владина програма за нови и компании во развој може да го најде она што им треба (83% од европскиот просек)
- Владините програми за поддршка на нови и компании во развој се ефективни (78% од европскиот просек)

Во однос на презентираната статистика, се чини дека владината поддршка допрва треба да достигне задоволителни нивоа за полските претприемачи. Генерално, Полска е подобро рангирана од повеќето европски земји само во однос на отвореноста на пазарот. Областите кои бараат подобрување се дефинитивно политиките поврзани со бирократијата и даноците, високите трошоци за влез на пазарот и пристапот до архитектурата на услугите. На прашањето за два главни фактори кои го блокираат развојот на компанијата, „новите“ претприемачи наведуваат високи даноци и премногу правни формалности.

Додека јавната поддршка за новите и компаниите во развој е просечна, а пристапот до заеми и хипотеки е релативно тежок, приватната поддршка за компаниите во Полска е ниска. Во 2018 година, повеќето старт-ап компании финансирале 72,7% од своите проекти од сопствен џеб, 10,1% од национални заеми и 6,7% од странски инвеститори. Полскиот екосистем за старт-ап допрва треба да биде целосно развиен, така што финансирањето на почетен/ризичен капитал сè уште не е достапно за повеќето претприемачи. Растот на приватната поддршка за претприемништвото и поголемото присуство на компании за ризичен капитал може да предизвика зголемена претприемничка активност, бидејќи недостигот на капитал за основање компанија е главната причина зошто Полјаците не создаваат нови компании. Во однос на

поддршката што ја добија претприемачите за време на пандемијата и од јавниот и од приватниот сектор, дефинитивно имаше многу програми посветени на градење дигитални вештини и прилагодување на променливата деловна клима. Бројни владини и невладини институции понудија курсеви и работилници за да им помогнат на претприемачите да ги обноват своите деловни модели. Youth Business Poland, невладина организација со седиште во Варшава, им понуди на младите претприемачи (до 29 години) различни програми за менторство и работилници создадени во соработка и со регионот Мазовија и со градот Варшава, како и со приватни компании како Google и Accenture, од почетокот на пандемијата. Бројни други организации во Полска, исто така, ги поддржаа претприемачите во текот на пандемијата со едукативна помош. Финансиската помош што компаниите ја добија од владата за време на пандемијата не беше доволна за да се одржат многу од нив на живот, така што во 2020 година, само 27% од „новите“ претприемачи и 35% од искусни претприемачи (Tarnawa, 2021) веруваа дека напорите на полската влада да ги олесни економските последиците беа ефективни. На крајот, 47% од анкетираните Полјаци признале дека познаваат некој што морал да го затвори нивниот бизнис поради Ковид-19, во споредба со 13% од оние кои познавале некој што ја основал нивната компанија за време на пандемијата.

2.5.3. Претприемничко образование

Ефективното образование е еден од клучните фактори за поттикнување на претприемништвото кај младите. Основното претприемничко образование во Полска (основно и средно образование) е слабо во споредба со остатокот од Европа, рангирано само со 68% од европскиот просек. Иако се чини дека ситуацијата полека се подобрува од година во година, полските основни и средни училишта се чини дека не ја поттикнуваат креативноста, независноста и самоиницијативноста кај учениците. Високообразовните институции се поповолно рангирани, но сепак под европскиот просек (76%). Полското Министерство за образование го препозна проблемот и предложи да се измени постоечкиот средношколски предмет *Основи на претприемништвото* и да се замени со попрактичен *Бизнис и менаџмент* до септември 2023 година.

Во моментов, бројот на владини, регионални и приватни иницијативи посветени на претприемничкото образование кај младите постојано расте. Во 2022 година, градот

Лублин и Универзитетот Марија Кири- Склодовска во Лублин го започнаа првото издание на проектот Претприемничка младина. „Изземени од теорија“, натпревар за тестирање на деловното знаење во пракса има илјадници млади учесници секоја година од неговото основање во 2014 година.

2.5.4. Заклучоци

Нивоата на претприемништво во Полска се пониски отколку во повеќето европски земји. Иако 60% од Полјаците веруваат дека започнувањето бизнис е одличен начин за напредување во кариерата, во 2020 година само 5% размислувале за создавање компанија во следните 3 години. Иако здравствената криза му наштети на претприемачкиот дух во Полска, дури и една година пред почетокот на пандемијата, само 6% од Полјаците планираа да започнат сопствен бизнис.

Главните причини поради кои Полјаците се одлучуваат да започнат свој бизнис се следните: недостаток на доволно понуди за работа на пазарот на труд и желба за градење богатство. Социјалните причини беа важни само за околу 22% од учесниците во истражувањето, што ја рангираше Полска на последното место од сите европски земји. Доволно интересно, само една година пред тоа, Полска беше на врвот на рејтингот, што значи дека Ковид-19 целосно ги промени претприемачките амбиции во земјата.

Полскиот образовен систем не е дизајниран да го поттикнува претприемништвото, а приватното финансирање сè уште не е доволно популарно за да им понуди на новите компании пристап до финансирање. Од добра страна, полскиот пазар е отворен за нови бизниси, а образовниот систем треба да претрпи трансформација што ќе воведе нов училишен предмет за средношколци. Бројот на организации кои го поддржуваат полското претприемништво исто така полека расте, па ако правниот систем стане попријатен за бизнисот, идните генерации Полјаци би можеле да имаат поголема веројатност да се вклучат во претприемачки активности.

ДЕЛ 2.6.: МЛАДИНСКО ПРЕТПРИЕМНИШТВО ВО РОМАНИЈА

2.6.1. Проценка на моменталната состојба на младинското претприемништво

Според една студија на Insights (Insights PulseZ, 2021)PulseZ , над 50% од младите Романци се подготвени да работат во области како што се претприемништвото, менаџментот и бизнисот. Така, 50% од младите би сакале да бидат претприемачи или менаџери, додека 33% би сакале да започнат бизнис. 33% од младите веруваат дека формалното образование не ги подготвува доволно да најдат пристојна и посакувана работа. 25% од младите веруваат дека училишните програми обезбедуваат доволно обука и образование за да најдат работа, додека 19% велат дека училиштето воопшто не им помага. Студијата Insights PulseZ беше спроведена на примерок од 1.115 млади луѓе на возраст од 16-24 години.

Според Националниот институт за статистика, во вториот квартал од 2021 година, стапката на вработеност на младите луѓе (на возраст од 15-24 години) во Романија била 22%, речиси 3 пати пониска од стапката на вработеност на општото население на работоспособна возраст (15 -64), 62,4%. Во врска со намерата на младите луѓе да започнат бизнис, студија спроведена во декември *Претприемничка намера меѓу бизнис студентите во Романија* (Ioane, Bibu, Brancu, & Nastase, 2020) покажува дека голем број од учесниците имаат намера да започнат свој бизнис во блиска иднина (47,6% се согласуваат и силно се согласуваат), додека голем број се уште не се сигурни во тоа (36% се неутрални), а само некои учесници немаат намера да го (16,4% не се согласуваат или силно не се согласуваат). Покрај тоа, истата студија покажува дека 35,2% не се сигурни дали претприемништвото е најдобрата алтернатива за идните кариери. Сепак, мнозинството од учесниците (64,4% се согласуваат и силно се согласуваат) имаат намера да започнат бизнис. Огромно мнозинство од испитаниците (72,8% се согласуваат и силно се согласуваат) сметаат дека идејата за започнување сопствен бизнис е привлечна, покажувајќи дека да се биде претприемач е нешто пожелно, брзо стекнување популарност иако Романија немала историја со децении на претприемништво. како што се другите земји кои имаат подолга историја на слободни пазари и претприемништво.

Во однос на варијаблите кои можат да влијаат на претприемничката намера, резултатите укажуваат на фактот дека нивото на приход, како и претходното работно искуство имаат значително влијание. Според тоа, испитаниците со најниски и

највисоки нивоа на приходи се оние кои покажале највисоки претприемачки намери. Понатаму, работното искуство беше позитивна корелација со претприемачката намера, веројатно поради знаењето и искуството акумулирано во тој период.

Во март-мај 2020 година, Social Innovation Solutions (SIS), со поддршка на агенцијата за истражување на пазарот IZI Data, спроведе истражување за перцепциите на младите учесници во програмите SIS (Future Makers and Social Impact Award) поврзани со иднината на претприемништвото. во Романија. Спроведено меѓу примерок од 397 млади луѓе заинтересирани за претприемништво, истражувањето имаше за цел да анализира како младите луѓе кои се стремат кон претприемништво гледаат кон иднината. Резултатите од истражувањето покажуваат дека главните проблеми во контекст на растот на претприемништвото се ниските перформанси на образовниот систем, економската криза и работната криза.

Младите учесници во програмите на СИС сметаат дека двата сектори кои се највредни за инвестирање за иднината на Романија се дигиталното образование и технологијата, додека потребата од инвестирање во социјалниот сектор (кој би поддржал и креативни можности за младите) и областа на животната средина ги зазема второто и третото место. Сепак, според личните преференци на младите кои учествуваат во анкетата, социјалните медиуми и маркетинг активностите се најпривлечните области за започнување бизнис. Образованието и здравствениот сектор се истакнати како други области каде младите би сакале да ги воспостават своите деловни иницијативи.

Како мотивација за започнување на претприемничкото патување, младите ја посочуваат важноста на позитивното влијание врз општеството, задоволството од воспоставувањето деловна иницијатива во областа/секторот на интерес, а само на трето место, како мотивација за започнување бизнис, испитаниците го посочиле профитот. Од друга страна, студијата покажува дека само 6% од младите ја спомнуваат важноста на бизнисот со низок ризик, додека само 10% ја идентификуваат потребата да бидат почитувани за она што го работат.

Според Извештајот ГЕМ 2021 година, како мотивација за воспоставување на деловната иницијатива во Романија, „Да се направи разлика во светот“ и „Да се изгради големо богатство или многу висок приход“ младите претприемачи ги посочуваат како речиси еднаква важност (76,6% и 72,4%). Сепак, извештајот открива дека само 27% веруваат

дека е лесно да се започне бизнис во Романија, додека NECI ја оценува Романија со оценка 4 од 10 (Hill, et al., 2022).

2.6.2. Владина и приватна поддршка

Стратегијата за млади 2015-2020 (правен документ усвоен како Одлука на Владата бр. 24/2015) меѓу нејзините главни цели го вклучи развојот на претприемачките вештини и младинското претприемништво (Romanian Government, 2015). Сепак, стратегијата не беше поддржана со акционен план кој овозможува систематско спроведување на стратегијата, следење и евалуација, имплементацијата не беше целосно систематска и нема оценки за постигнатите резултати. Стратегија за млади по 2021 година беше усвоена до март 2022 година и не се планира посебна стратегија за младинско претприемништво.

Поголемиот дел од поддршката за младите претприемачи е достапна во пакети: обука и мали финансирања за почеток, во рамки на проекти финансирани од ЕУ во рамките на Европскиот социјален фонд (ЕСФ). Комуникацијата во овој поглед беше само проектна и не беше дизајнирана долгорочна стратегија.

Во 2017 година, поранешното Министерство за деловно опкружување, трговија и претприемништво (дел од Министерството за претприемништво и туризам од ноември 2021 година) започна програма посветена на финансирање нови бизниси: програмата Start-Up Nation Romania. Програмата е слична на оние што беа имплементирани во минатото, користејќи средства од ЕСФ за поддршка на старт-ап. Старт-ап нација Романија користи средства од националниот буџет за поддршка на стартапи со максимум 200 000 RON (околу 43.000 евра). Програмата беше лансирана во 2017 година, а други повици беа објавени во декември 2018 и октомври 2019 година. Во 2020 година, програмата се фокусираше на поддршка на ИТ старт-ап под името: Star Tech Innovation. Во 2021 година, буџетските распределби за претприемништвото се фокусираа на спречување на ефектите од пандемијата „Ковид-19“. Во 2022 година, Start-up Nation Romania беше повторно лансиран под слични услови како оние во 2019 година.

Иако е отворена и промовирана како програма за млади луѓе, Start-Up Nation Romania не е дизајнирана специјално за нив. Програмата поддржува мали стартапи остварливи

најмалку 2 години по првата година кога се финансирани и отворени најмалку едно работно место.

Во 2018 година, романската влада ги избра администраторите на грантови за програма слична на Start-Up Романија, наречена Romania Start-Up Plus. Програмата поддржува старт-ап на претприемачи од сите возрасти со до 40.000 евра, обезбедени од ЕСФ преку Оперативната програма за човечки капитал. Во 2018 година, Управниот орган на програмата, при Министерството за европски инвестиции и проекти, избра 195 организации и универзитети за управување со грант-шеми за проекти. Дел од финансирањето беше насочено кон обука за претприемништво, но повеќето делови од финансирањето беа повторно доделени за мали старт-ап во многу слични услови на Старт-ап Романија.

2.6.3. Претприемничко образование

Образованието за претприемништво е организирано и регулирано во формалниот образовен систем само на средното ниво на образование, што е задолжителен час за некои специјализации во средното образование, за ученици на возраст од 16-17 години. Меѓутоа, анализирајќи ги наставните програми може да се забележи дека фокусот е на компетенциите и вештините, а помалку на ставовите што младите претприемачи треба да ги имаат или да ги стекнат.

На ниво на високо образование, сите поголеми универзитети во Романија нудат часови за бизнис, вклучувајќи и вовед во претприемништвото. Меѓутоа, со оглед на културните традиции кои преовладуваат во романскиот универзитетски систем, најголемото влијание произлегува од одвојувањето помеѓу теоретското и практичното знаење, при што првото се смета за супериорно во однос на второто. Ова се рефлектира не само во содржината на курсевите, туку и во методологијата на наставата, која речиси исклучиво се заснова на предавања со помалку внимание на активната улога на студентите.

Анализирајќи ја презентацијата на универзитетските курсеви за бизнис, вклучително и образованието за претприемништво на романските универзитети, врз основа на информациите објавени на интернет од универзитетите (веб-страниците на 10-те најголеми универзитети во Романија се анализирани), може да се забележат три аспекти кои ги карактеризираат курсевите за претприемништво:

- тие се присутни речиси исклучиво на економските и менаџмент факултетите
- нивниот главен фокус е на започнување на нови бизниси
- нивната главна цел е да ги пренесат знаењата и вештините во развојот на бизнис планот

Во 2017 година, Министерството за млади и спорт започна голем проект за обука за претприемништво, насочен кон 200 млади луѓе во 8 окрузи: Бихор, Ковасна, Дамбовица, Џурџиу, Јаши , Сату Маре, Телеорман и Врранчеа.

Во 2020 година, Министерството за европски инвестиции и проекти започна шема за грантови, поддржана од ЕСФ, охрабрувајќи ги студентите да станат претприемачи. Фондот – Innotech Student – ги додели првите грантови на крајот на 2021 година.

Програмата Romania HUB, е интегрирана програма за обука, која им обезбеди на студентите, претприемачите и потенцијалните претприемачи, информации, поддршка, техничка помош и советување, како и институционална рамка за развој на претприемачките капацитети и зголемување на конкурентноста на локалниот и меѓународниот пазар. на мали и средни претпријатија беше отворен до 2017 година.

За поддршка на едукаторите (наставниците и младинските работници) во развивањето вештини за претприемничко образование, Романија ја промовира имплементацијата доделена од Програмата Еразмус+. Не се обезбедени систематски информации за бројот на наставници или младински работници кои имаат корист од проекти за обука во областа на младинското претприемништво во рамките на Еразмус+. По учеството на обуките за образование за претприемништво, фазите на мултипликација зависеа од волјата и мотивацијата на наставниците да ги пренесат методите на неформално учење на часовите и да го промовираат претприемништвото кај младите.

Беа имплементирани широк спектар на иницијативи во областа на претприемничкото образование и финансирањето на старт-ап, повеќето од нив беа насочени кон млади претприемачи и доделени со помош на ЕСФ и сите беа базирани на проекти. Секој од овие проекти имаше буџет за комуникација, но ниту еден од нив не беше специјално дизајниран да ги информира младите претприемачи за постоечките можности.

Неколку здруженија обединуваат млади претприемачи во Романија. Овие здруженија функционираат или како НВО или како организации на работодавачи и се најактивни во спроведувањето на проектите финансирани од ЕСФ споменати во овој дел.

На пример, „Пробни фирми, првиот чекор за кариера“ е имплементиран од Романското деловно здружение на млади претприемачи со средства од ЕСФ преку Секторската оперативна програма за развој на човечки капацитети. Оваа иницијатива беше насочена кон 500 средношколци кои добија обука и советување за пилотирање на пробна фирма. Проектот се реализираше во 2015 година и следеше неколку други проекти на организациите со исти цели.

Младинските и помладите организации во Романија кои го промовираат претприемништвото – како што се Junior Achievements Romania и Junior Chamber International Романија – исто така спроведуваат програми за учење за претприемништво финансирани од нивните членови и спонзори. Сепак, информациите за овие проекти и програми не се лесно достапни и малкумина од интервјуираните за овој извештај сметаат дека овие програми имаат влијание во поголем обем. Тие, од друга страна, се многу добро ценети од учесниците и во однос на долгорочното влијание за нивните учесници.

На четвртото издание на мини-грант сесијата за проекти за образование за претприемништво, спроведена од Junior Achievement Romania, преку програмата JA University of Entrepreneurship и поддржана од Романско-американската фондација, наставниците и студентите од 9 универзитети ќе имаат корист од практични можности за учење во претприемништво .

2.6.4. Заклучоци

Над 50% од младите Романци би сакале да работат во областите на претприемништво, менаџмент и бизнис, според студијата Insights PulseZ . Сепак, младите сметаат дека формалниот образовен систем не ги подготвува да одат по таков пат. Како една од главните причини е јазот помеѓу теоријата и практичното знаење.

Неформалното образование и обука би можеле да ја пополнат таквата празнина со иницијативи кои би вклучиле споделување искуства од квалификувани претприемачи, но и финансиска и деловна писменост. Овие аспекти би можеле да бидат опфатени и со владините образовни програми. Дали програмите за финансирање на владата се добра мерка? сепак, недостатокот на претприемничко образование и системска подготовка би ги навеле младите да се најдат неподготвени за претприемнички активности.

Иако младите изразуваат подготвеност да воспостават деловни иницијативи, недостатокот на искуство, практични вештини и знаење како да се справат со бирократијата и можните ризици ги суспендира од реализацијата на идеите.

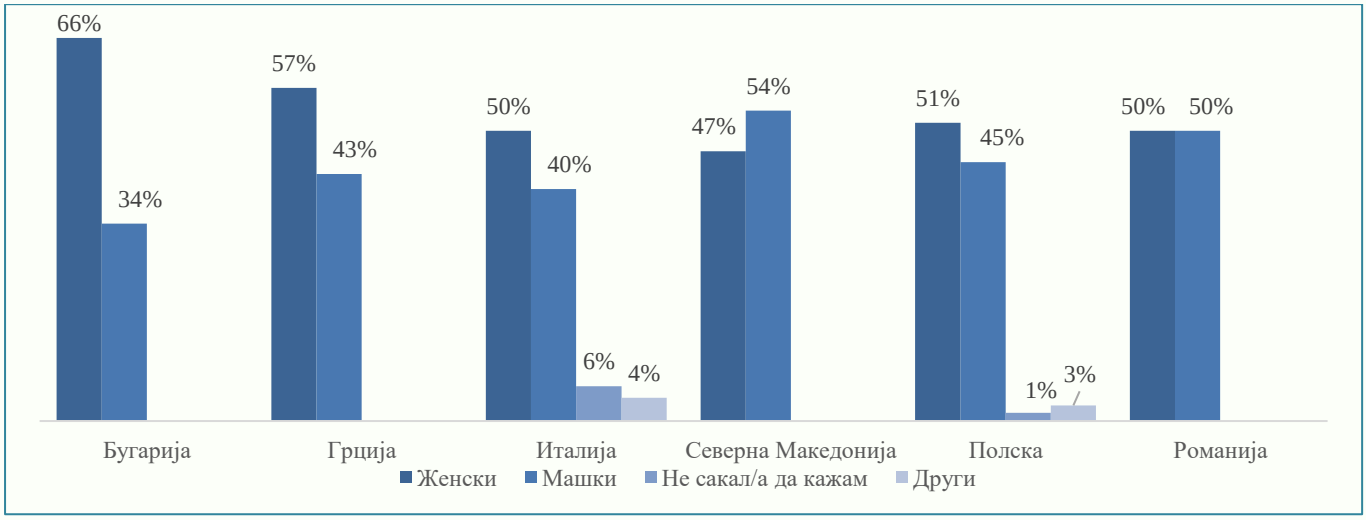
ДЕЛ 3: РЕЗУЛТАТИ ОД АНКЕТА

ДЕЛ 3.1. НАЦИОНАЛНИ РЕЗУЛТАТИ

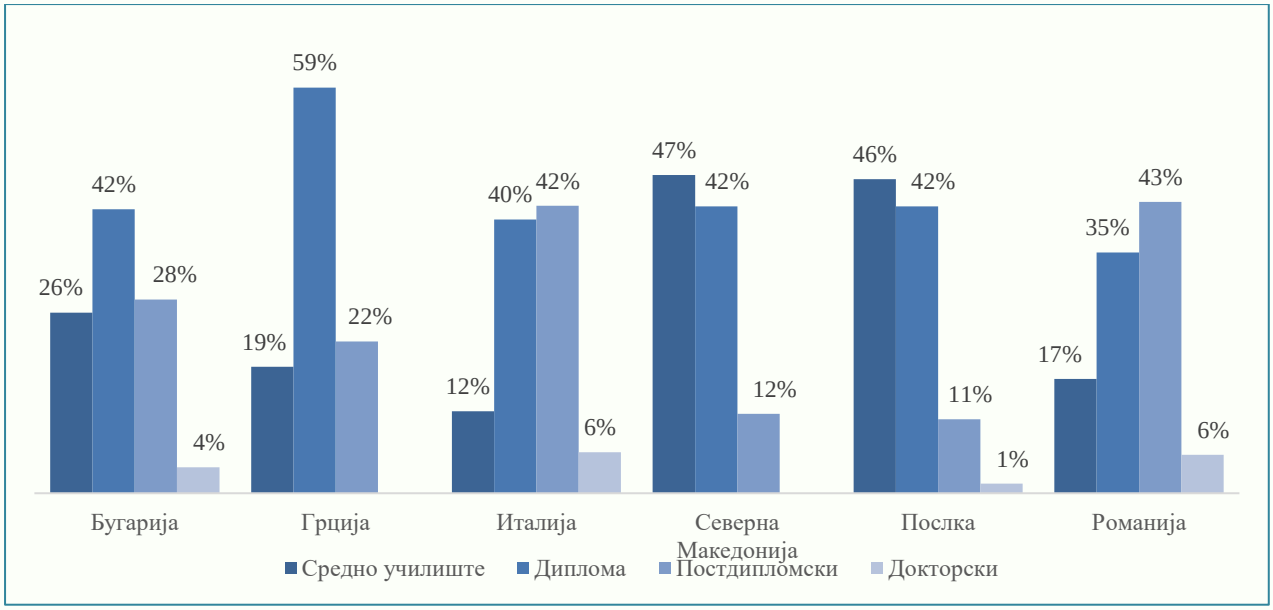
За да ги испита ставовите, празнините во вештините и интересите на младите во претприемништвото во социјалните, културните, дигиталните и зелените сектори, проектниот конзорциум спроведе анкети на национално ниво. Анкетите беа дистрибуирани онлајн во периодот април-јуни 2022 година. Вкупниот број на испитаници е 328. Овој дел дава преглед на резултатите од истражувањето, вклучувајќи ги податоците за знаењето за претприемништво, намерите за започнување претприемачки активности, евалуација на претприемачките вештини, како и како и главните мотивации и бариери на младите да станат претприемачи во секоја земја партнер.

Целокупните информации за профилот на испитаниците се следни:

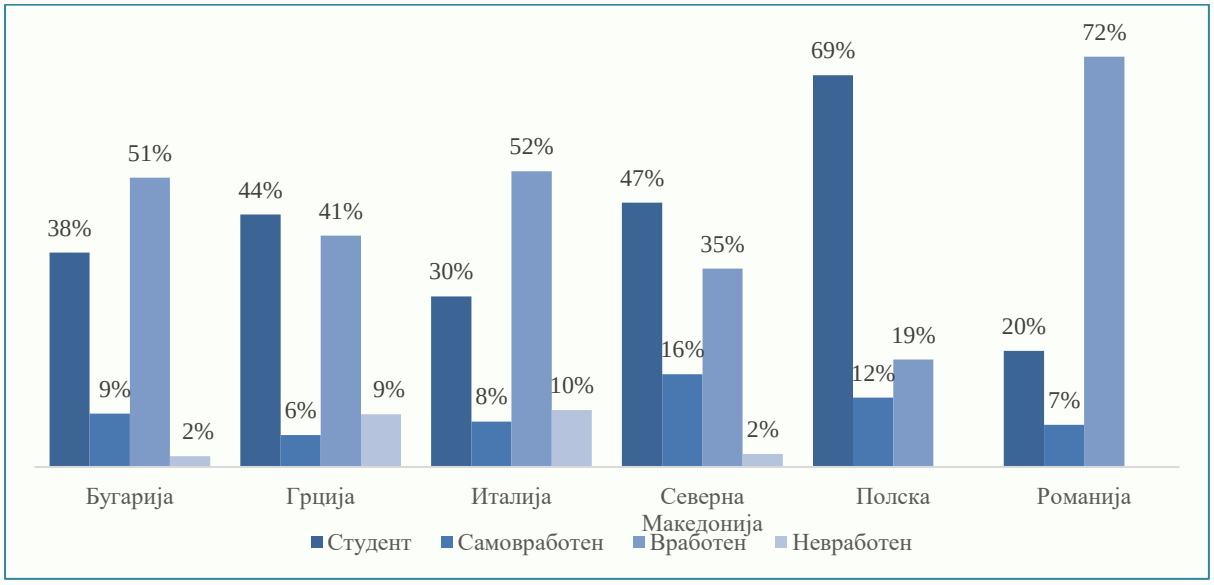
- Пол

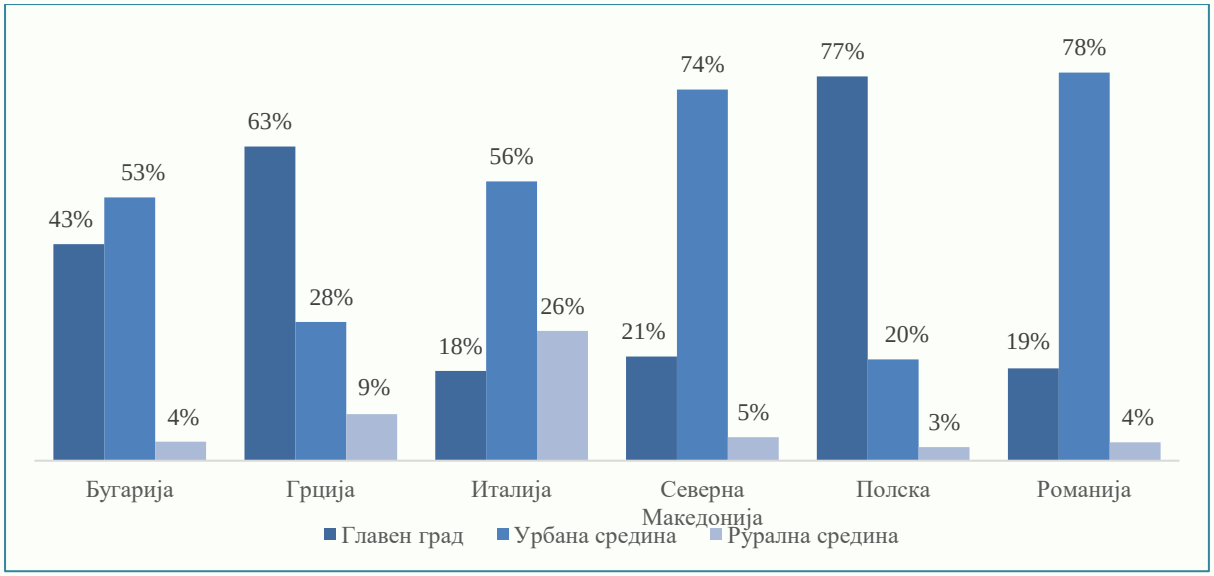
- Образовно ниво

- Занимање

- Место на живеење

Бугарија

Претприемништвото во Бугарија сè уште се смета од страна на мнозинството од испитаниците како главен мотор во денешниот економски и социјален контекст (75,5%).

Во однос на деловните потфати, иако е покажан голем интерес за започнување бизнис (56,6%), само неколку бројки се изјасниле дека имаат сопствен бизнис (5,7%).

Недостигот на капитал, стравот од неуспех и бирократијата се идентификувани меѓу главните причини кои го попречуваат успехот на бизнисот, заедно со непредвидливоста на настаните. Мнозинството од испитаниците (80,4%) се согласуваат за неопходноста од обука и образование во контекст на претприемништвото. Работата со искусни професионалци се смета за дополнителна вредност од повеќе одговори (70,6%), додека за останатите се смета дека е корисно.

Изворите на инспирација на испитаниците од Бугарија за започнување бизнис се предизвик и можност (49%), автономија и подобра работа (45,1%). Кога испитаниците биле прашани во кој сектор би сакале да отворат бизнис, 30,2% од нив се заинтересирани за социјално претприемништво, 29,4% за дигитални иницијативи, 24,5% за започнување бизнис во областа на културата и 9,4% за зелено и еколошки претприемништво.

Недостатокот на знаење за достапните програми финансирани од Европската Унија е прикажан во одговорите, каде што неколку одговори споменуваат програми како Еразмус за млади претприемачи, Еразмус+ и други обуки за социјални иноватори.

Кога станува збор за ставовите и вештините потребни за започнување бизнис, испитаниците сметаат дека најважни се иновативното размислување и креативноста, размислувањето и посветеноста насочено кон целта, управувањето со времето и организациските вештини.

Иако испитаниците покажуваат недостаток на знаење во однос на финансиската и економската писменост, младите се уверени дека учењето преку искуство и работата со други може да биде успешна предност.

За крај, при само-евалуирање на претприемничкиот однос, испитаниците силно се согласуваат дека поседуваат креативност, самодоверба и способност за прилагодување, како и мотивација и способност да ги надминат пречките.

Грција

Големо мнозинство од испитаниците сметаат дека претприемништвото е многу важно (77,8%) во денешниот економски и социјален контекст. Во однос на деловната активност, податоците покажуваат дека мал број од испитаниците се изјасниле дека имаат сопствен бизнис (5,6%). Податоци кои се совпаѓаат со професионалниот статус на самовработување. Меѓу другите одговори, голем број на испитаници покажуваат интерес за основање сопствен бизнис (48,1%).

Што се однесува до претприемничкото поле на интерес, социјалното претприемништво се смета за најрелевантна опција (27,1%), потоа културниот и еколошкиот сектор (односно 22,9% и 18,8%). Конечно, другите испитаници (12,2%) покажуваат интерес за други видови активности (т.е. дигитални, здравје, уметност).

Мнозинството од испитаниците изјавиле дека главна мотивација за започнување бизнис се автономијата и подобрата работа (41,7%), потоа предизвикот и можностите (31,3%) и финансиските мотивации (22,9%). Недостигот на капитал (88%) и бирократијата (70%) се сметаат за важни пречки за започнување бизнис. Конечно, работата рамо до рамо со искусни професионалци се смета или за важна (66,7%) или за корисна (33,3%).

Поголемиот дел од испитаниците се изјасниле дека не се запознаени со конкретни програми финансирани од Европската Унија, а неколку од нив го спомнале Еразмус за млади претприемачи.

Мнозинството од учесниците во истражувањето (87%) сметаат дека вештините за комуникација, слушање и преговарање се клучни како чувство на одговорност, а потоа следат вештините за управување со времето и организациски вештини (85%).

Конечно, при самоевалуација на нивниот претприемачки став, испитаниците се согласија за важноста на посветеноста и одлучноста и, исто така, за релевантноста на креативноста и самодовербата (87%).

Италија

Речиси сите испитаници се согласија дека претприемништвото игра фундаментална улога во денешниот економски и социјален контекст (70%), или барем до одреден степен (26%). Како и Бугарија и Грција, податоците на Италија покажуваат колку е мал бројот на луѓе кои поседуваат бизнис (6%), додека има еднаква распределба меѓу заинтересираните и неодлучни (30%).

Што се однесува до резултатите на Италија, испитаниците сметаат дека социјалното претприемништво е најатрактивно поле за започнување бизнис (28,6%), потоа културното (25,7%), зеленото (17,1%) и дигиталното (11,4%).

За феноменот „голем отказ“, испитаниците сметаат дека започнувањето нов бизнис е начин за постигнување автономија и подобра работа (45%), прифаќање предизвици и создавање можности (48,6%).

Во однос на главната бариера што влијае на водењето на бизнисот, податоците го опишуваат недостатокот на капитал, стравот од неуспех/преземање ризик, недостаток на поддршка и недостаток на деловно знаење како главни елементи.

Мнозинството од испитаниците се согласија за претприемничкото образование и обука како релевантни, како и за соработка со искусен професионалец за развој на бизнис.

Повеќето од испитаниците се изјасниле дека не се запознаени со конкретни програми финансирани од ЕУ, при што малку одговори се споменуваат национални програми.

Мнозинството од учесниците во истражувањето избраа отпорност на непредвидени настани, комуникација, вештини за слушање и преговарање, чувство на одговорност и капацитет за решавање проблеми при оценувањето на најважните квалитети на еден претприемач.

Конечно, при самоевалуација на нивниот претприемачки став, испитаниците се согласија за важноста на етичкото и одржливо размислување, самосвеста и самоефикасноста, мотивацијата и истрајноста, работата со другите и учењето преку искуство.

Северна Македонија

Речиси сите испитаници (97,6%) се согласиле за важноста на претприемништвото во секојдневниот живот, или сметајќи го за многу важно (67,4%) или барем до одреден степен (30,2%).

Северна Македонија има малку поголем број деловни активности (14%) во споредба со другите земји, при што речиси половина од примерокот изјавиле дека имаат интерес за започнување бизнис (46,5%).

На прашањето за преферираното поле на сектори, повеќето од учесниците избраа да имаат голем интерес за културниот бизнис (27%), потоа дигиталниот сектор (18,9%), социјалниот (16,2%) и зелениот (13,5%).

Според статистиката на истражувањето во Република Северна Македонија, извори на инспирација за започнување бизнис се предизвиците и можностите (43,2%), финансиските мотивации, а автономијата и подобрата работа се инспирација за започнување бизнис (и двете со 32,4%) .

Во однос на главната бариера што влијае на водењето на бизнисот, податоците го опишуваат недостатокот на капитал и стравот од неуспех и преземање ризик како главните ограничувања идентификувани од страна на испитаниците.

Силна согласност (86,5%) беше изразена за прашањето дали образованието и обуката за претприемништво се важни, додека останатите сметаат дека тоа е потенцијално корисно. Истата согласност е изразена и за прашањето на испитаниците кои сметаат дека е корисно - или барем корисно - да се работи со искусни професионалци за усовршување на сопствените вештини (односно 70,3% и 24,3%).

Мал процент од испитаниците покажуваат одредено познавање за достапните програми на ЕУ, идентификувајќи го Еразмус за млади претприемачи како главен фонд на ЕУ.

Мнозинството од учесниците во истражувањето избраа дисциплина и фокус при оценувањето на најважните квалитети на еден претприемач. Ова е проследено со комуникациски, слушање и преговарачки вештини заедно со управување со времето и организациски вештини. Иновативното размислување и креативноста доаѓаат заедно со капацитетот за решавање проблеми и критичкото размислување.

Конечно, при самоевалуацијата на нивниот претприемачки став, испитаниците се согласија за важноста на способноста да се прилагодат и да имаат самодоверба, како и да имаат силна решителност и посветеност кон нивните цели/визија. Оние кои имаат бизнис или се веќе вработени, исто така се согласуваат дека имаат толеранција на ризик и неизвесност и се опседнати со можности.

Полска

На прашањето за релевантноста на претприемништвото во социјалната и економската текстура на секојдневниот живот, сите или силно се согласуваат со изјавата (71,6%) или до одреден степен (25,7%).

Во однос на интересот за основање нов бизнис, постои еднаква дистрибуција помеѓу заинтересираните испитаници (39,2%) и испитаниците кои веќе имаат бизнис (10,8%), а останатите 49,9% живеат или неодлучни (44,6%) или воопшто не се заинтересирани. .

Понатаму, испитаниците сметаат дека дигиталниот сектор е најатрактивен за започнување бизнис (27,1%), потоа социјалниот (20%), културниот (14,3%) и на крајот зелениот (11,4%).

Најпопуларна мотивација за започнување бизнис била автономијата и подобрата работа (35,7%), потоа финансиските мотивации (32,9%) и предизвикот и можностите (27,1%).

Во однос на главната бариера што влијае на водењето на бизнисот, податоците го опишуваат ризикот од неуспех, недостатокот на капитал, бирократијата, недостигот на деловно знаење и непредвидливоста на иднината како главни ограничувања идентификувани од страна на испитаниците.

Беше изразена силна согласност кога испитаниците беа прашани дали образованието и обуката за претприемништво се важни, или со тоа што се сметаат за многу важни (52,9%) или корисни (44,3%). Слични резултати покажаа и прашањата поврзани со важноста да се работи рамо до рамо со искусни претприемачи за усовршување на

нивните вештини, при што испитаниците го сметаат за многу важно (57,1%) или барем корисно (37,1%).

Повеќето учесници знаат за какви било достапни програми за поддршка за нови претприемачи на национално или европско ниво.

Мнозинството од учесниците во истражувањето избраа решавање на проблеми, храброст за преземање ризици и лидерски вештини, управување со времето и организациски вештини, преговарачки вештини и креативност при оценувањето на најважните квалитети на еден претприемач.

Конечно, кога се самоевалуирале, испитаниците се согласиле за учење преку вештини за искуство, креативност, етичко и одржливо размислување и самосвест и самоефикасност при оценувањето на нивните компетенции.

Резултатите од истражувањето сугерираат дека претприемничкото образование е од суштинско значење во Полска, бидејќи на луѓето не им недостасува креативност или вештини, туку капитал и знаење како да најдат поддршка за нивните деловни планови. Со попријатен правен систем и ефективно деловно образование, полската младина дефинитивно ќе биде подготвена да ги лансира своите компании и да го подигне нивото на претприемништво во земјата.

Романија

Речиси сите испитаници ја оценија важноста на претприемништвото во секојдневниот живот како многу важно (88,9%) или до одреден степен (7,4%).

На прашањето за нивниот интерес да имаат сопствен бизнис, 42% покажале интерес, додека 16,7% веќе имаат свој. Според нивните преференции, испитаниците го избрале најпрефериранот сектор дигитален (16%), потоа зелениот (10%), социјалниот (10%) и културниот (8%).

Кога станува збор за мотивацијата и инспирацијата за отворање нов бизнис, испитаниците сметаат дека главен мотив е финансиската мотивација (55%), потоа автономијата (50%) и подобрата работа; провокација и можности (44,5%). Семејството и другите не се претпочитан избор за инспирација.

Кога станува збор за пречките за отворање нов бизнис, испитаниците го искажале недостатокот на капитал, системските пречки, проследени со стравот од преземање ризици/неуспех и недостатокот на поддршка меѓу главните бариери.

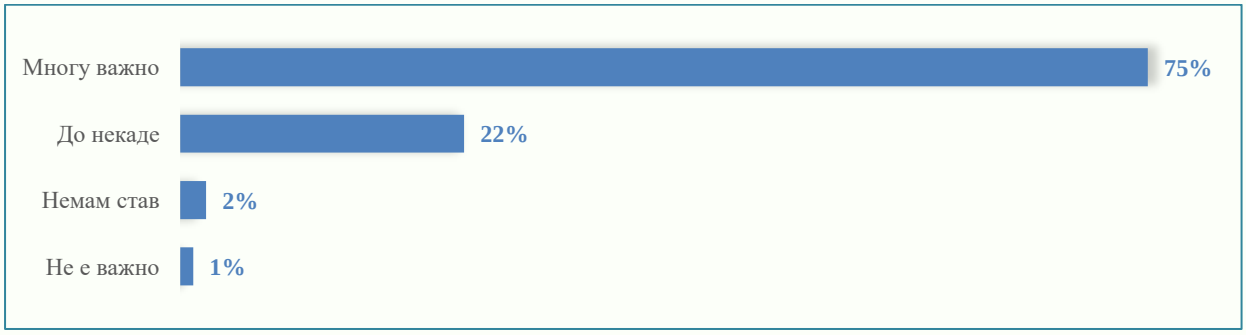
Образованието и обуката за претприемништво се сметаат за многу важни (88%), може да бидат важни за 12%, додека никој не смета дека е без важност. Додека 78% сметаат дека соработката меѓу неискусните претприемачи со искусни е дефинитивно важна, 78%, додека 22% сметаат дека може да биде важна. Повеќето од испитаниците не се запознаени со програмите што го поддржуваат претприемништвото.

Во однос на најважните вештини за еден претприемач, капацитетот за решавање проблеми е најпосакуваната вештина (68,5%) проследено со чувство за одговорност, креативност/иновативност, посветеност, организациски вештини и управување со времето, размислување насочено кон целта, комуникација, слушање, преговарачки вештини, издржливост.

При самоевалуација, најсредната вештина или став изразена од испитаниците е работата со други, проследена со мотивација и истрајност, мобилизација на ресурси, самосвест и самоефикасност, учење од искуство, финансиско и економско образование, мобилизација на други, организација и менаџмент.

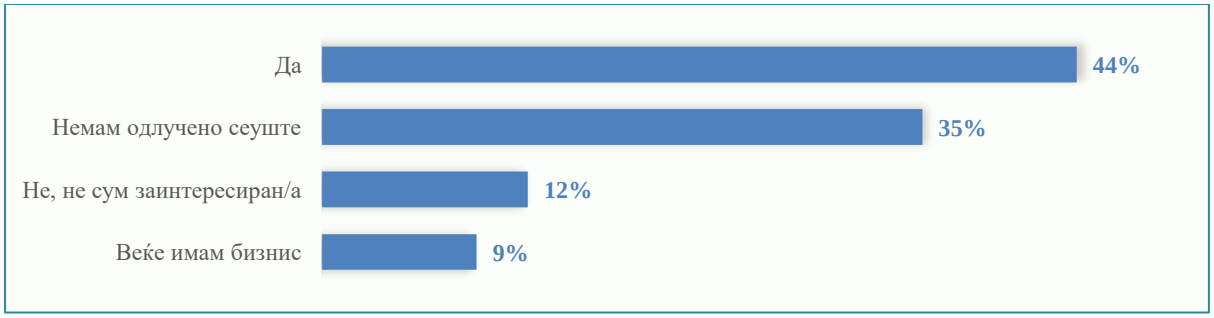
ДЕЛ 3.2. ПРЕГЛЕД НА МЕЃУНАРОДНИТЕ РЕЗУЛТАТИ

По внимателна анализа на собраните податоци од анкетите спроведени во земјите партнери, може да се каже дека младите ја разбираат важноста на претприемништвото во денешниот економски и социјален контекст. 75% од сите испитаници (примерокот од вкупно 328 млади луѓе) сметаат дека претприемништвото е многу важно во денешниот економски и социјален контекст, додека 22% укажуваат на неговата важност до одреден степен (слика 1).

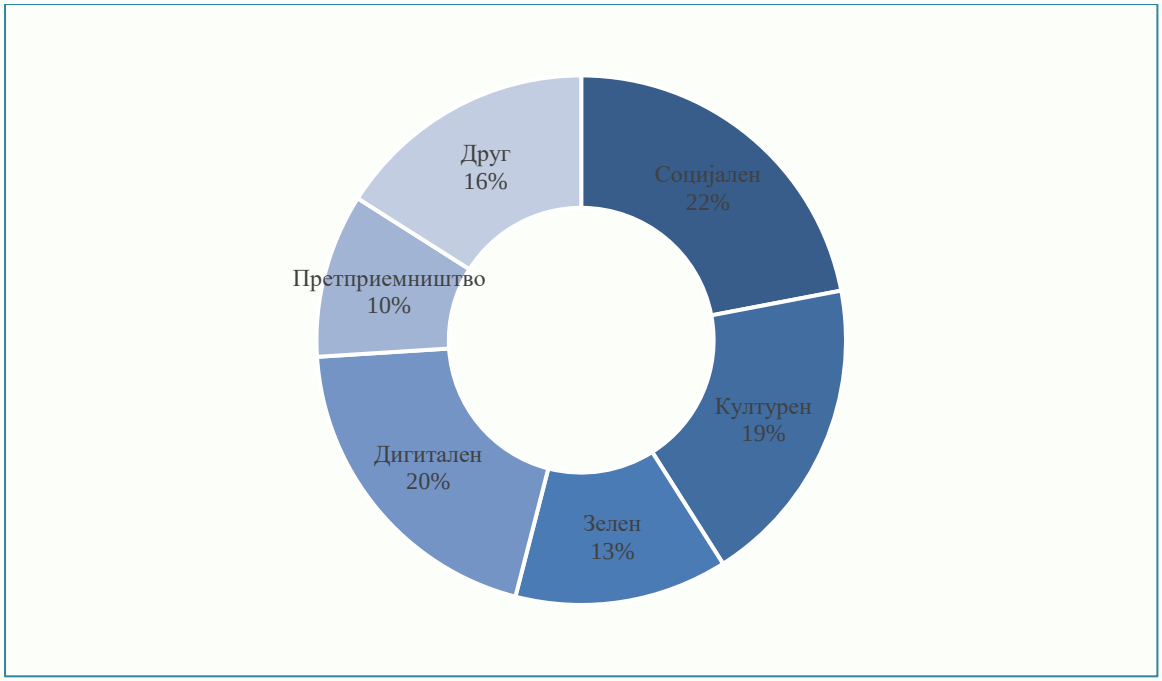
Слика 1. Дали претприемништвото е важно во денешниот економски и социјален контекст?

Дополнително, резултатите покажуваат дека претприемничките намери кај младите се на високо ниво (Слика 2). Мнозинството од испитаниците се подготвени да започнат бизнис (44%), додека само 12% немаат намера да започнат бизнис иницијативи.

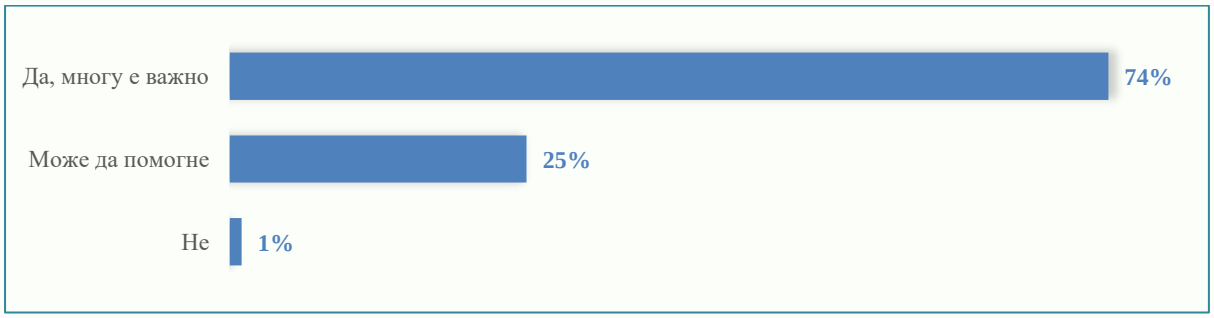
Слика 2. Дали некогаш сте размислувале да започнете сопствена деловна иницијатива?

Во однос на секторите од интерес за воспоставување на деловните иницијативи, најпопуларни се секторите: социјални (22%), дигитални (20%) и културни (19%) (Слика 3).

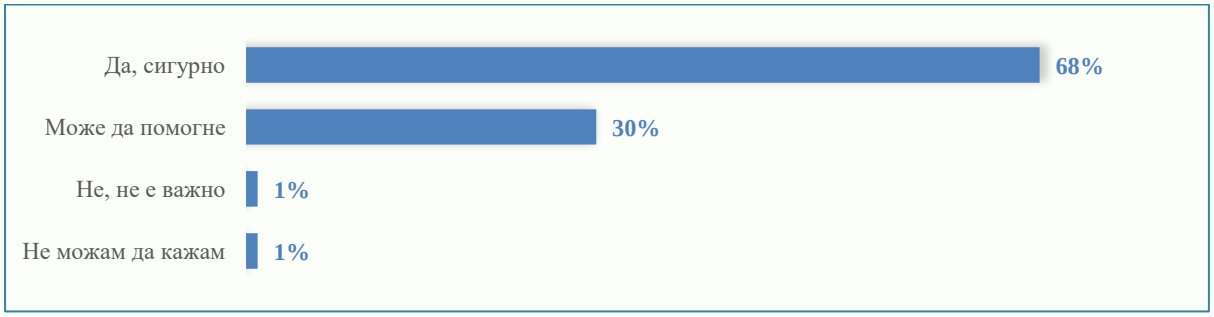

Слика 3. Во кој од следните сектори би сакале да го отворите вашиот бизнис?

Покрај тоа, младите веруваат дека образованието и обуката за претприемништво се многу важни (Слика 4), а можноста за работа со искусни претприемачи и зајакнување на вештините потребни за развој на нивниот бизнис може да биде многу корисна и корисна (Слика 5).

Слика 4. Дали верувате дека образованието и обуката за претприемништво се важни?

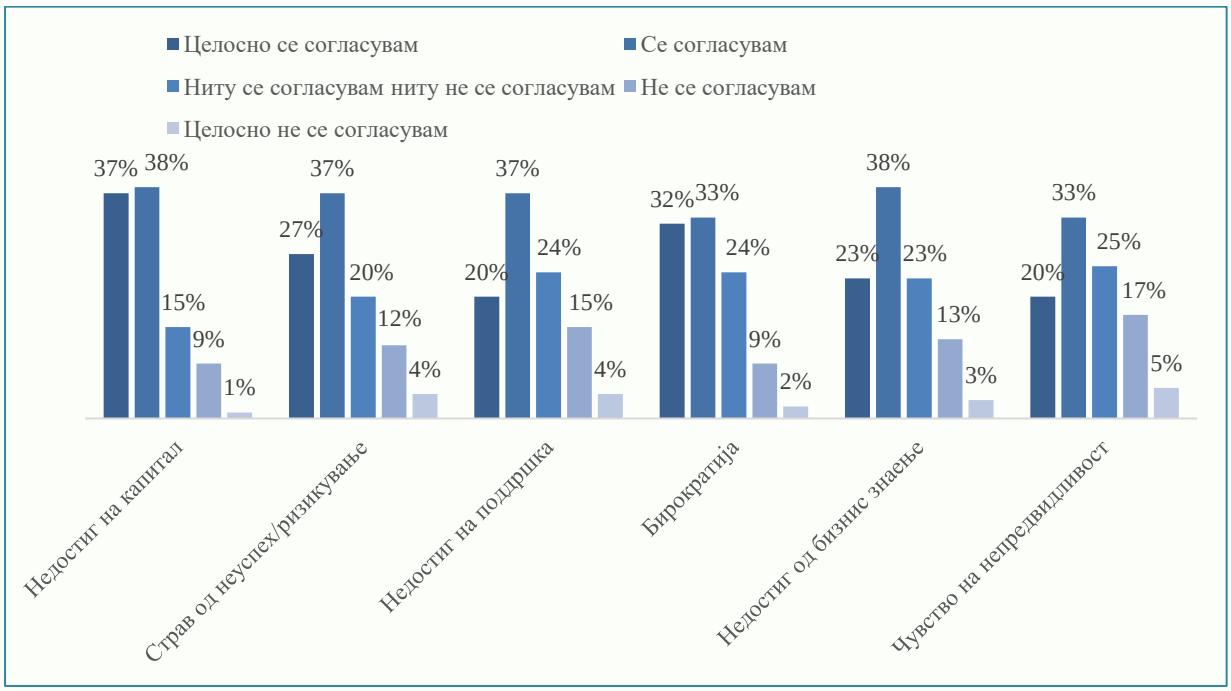
Слика 5. Дали мислите дека е важно младите претприемачи да можат да работат со искусни претприемачи и да ги зајакнат вештините потребни за развој на нивниот бизнис?

Автономијата, подобар квалитет на работа, предизвиците и можностите и финансиските мотивации се чини дека се главните причини поради кои младите размислуваат да станат претприемачи. Сепак, испитаниците посочија неколку ограничувања за спроведување на нивната бизнис идеја, кои се анализирани во следниот дел.

ДЕЛ 3.3. РЕЗИМЕ НА ЗАБЕЛЕЖАНИ ПРАЗНИНИ ОД ВЕШТИНИ

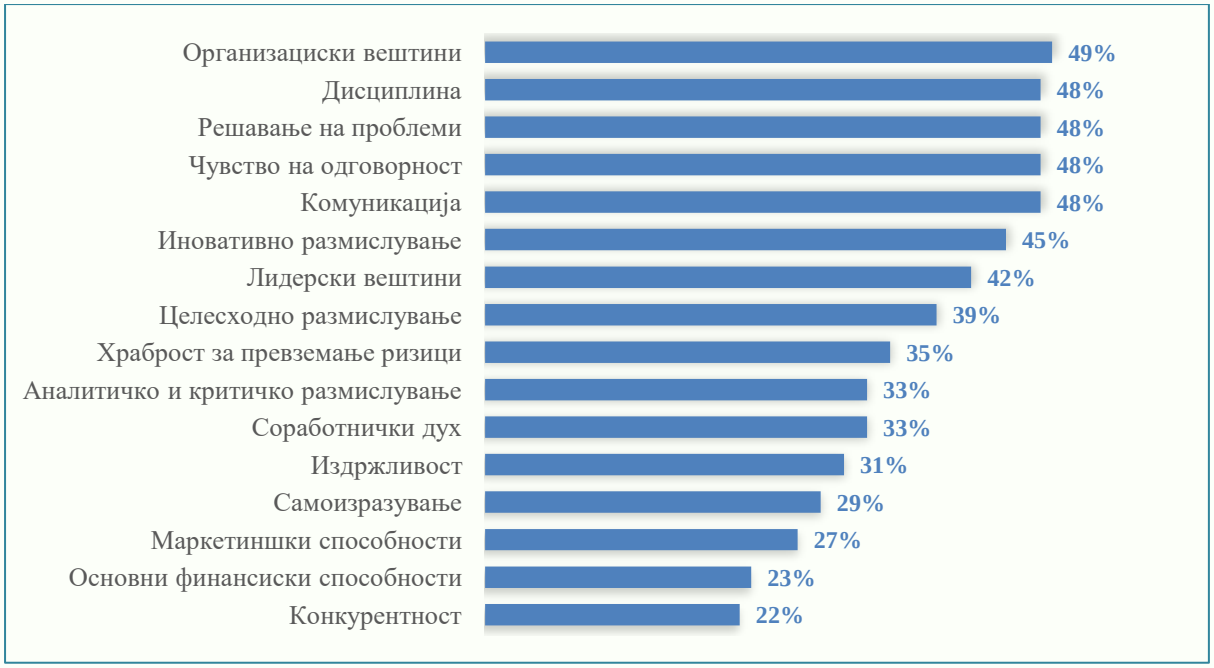
Според резултатите од анкетите, спроведени во земјите-партнери, во однос на бариерите за започнување на претприемачки активности, особено хомогена е евалуацијата на клучните вештини и ставови на претприемачите и празнините во вештините/компетентностите на испитаникот преку самоевалуација.

Сите испитаници се согласуваат дека недостатокот на капитал и поддршка, страв од неуспех, чувството на непредвидливост и недостигот од деловно знаење се главните бариери со кои може да се сретне, а веднаш потоа следи бирократијата (Слика 6).

Слика 6. Кои се/биле факторите кои би ги посочиле како најважни бариери за започнување сопствен бизнис?

Најважни вештини за претприемачите се сметаат за управување со времето, а организациски вештини, дисциплина, комуникација, вештини за слушање и преговарање, чувство за одговорност, капацитет за решавање проблеми, иновативно размислување и креативност, додека најмалку важни, според резултатите од истражувањето се конкурентност и самоизразување, самопретставување и вештини за убедување (Слика 7).

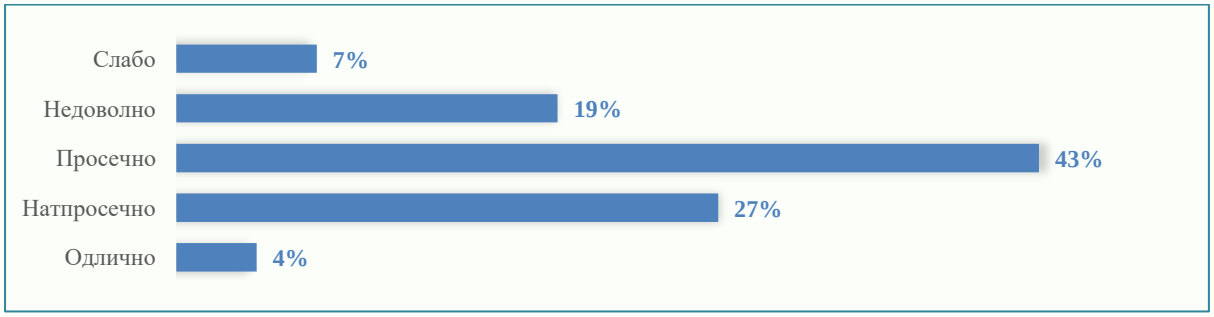

Слика 7. Ранг на квалитети кои се најважни за еден претприемач.

Во текот на самооценувањето во спроведените анкети, мнозинството од испитаниците ги оценија своите капацитети како основни или средни за:

- Финансиска и економска писменост (44% од испитаниците своето знаење го оцениле како основно)
- Можности за откривање (50% од испитаниците го оцениле својот капацитет како среден и 23% како основен)
- Мобилизирање на другите (44% од испитаниците го оцениле својот капацитет во овој контекст како среден, додека 31% како основен)
- Мобилизирање на ресурсите (45% од испитаниците го оцениле својот капацитет во овој контекст како среден, а 28% како основен)

Понатаму, испитаниците, во просек, на скала од 5, го оценуваат своето претприемничко знаење со 3 - што покажува голема празнина во образованието за претприемништво (слика 8).

Слика 8. Оценете ги вашите општи знаења и вештини за претприемништво

Понатаму, фактот што само неколку проценти од испитаниците можеле да именуваат барем една од програмите или иницијативите на национално или меѓународно ниво, кои го поддржуваат младинското претприемништво, покажува потребата за активно промовирање на постоечките програми и иницијативи на локално ниво. национално и меѓународно ниво.

Собраните податоци сугерираат дека претприемничкото образование не е доволно и дека има потреба од повеќе програми и иницијативи насочени кон претприемничка писменост и бизнис знаење.

ДЕЛ 4: АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА ПРОМОВИРАЊЕ НА ПРЕТПРИЕМНИЧКИ ВЕШТИНИ И УЧЕЊЕ

За ефикасно зајакнување на претприемништвото кај младите луѓе, покривање на празнините во вештините и елиминирање или намалување на потенцијалните бариери за воспоставување деловни иницијативи, различни активности би можеле да се прилагодат на национално и меѓународно ниво, како од јавниот така и од приватниот сектор. Врз основа на собраните податоци од спроведените истражувања (претставени во Дел 3), овој дел дава предлози за конкретни активности во земјите партнери, кои се најприменливи во реалноста на земјите.

Бугарија

На постсоветските држави им недостига периодична историја на бизнис сопственост поради присвојување на државата. Оттука, важно е да се промовираат сопствениците на бизниси како модели за улоги во медиумите за да се инспирираат младите претприемачи да ја создадат својата традиција на претприемништво.

Во Бугарија недостига владина промоција на претприемачкиот дух и неговата улога за економијата и општеството. Земјата ќе се фокусира на национални кампањи за подигање на свеста кои се фокусираат на можностите за претприемништво и би можеле да бидат отскочна штица за ослободување на потенцијалот на младите претприемачи. Ваквите настани и иницијативи ќе вклучуваат работилници за вештини, семинари со стручни предавачи и практичари и натпревари за поттикнување на креативноста.

Иако предметот *Технологии и претприемништво* е воведен во бугарскиот образовен систем, повеќе активности и предмети предвидени во формалното образование, можат да обезбедат подобрена претприемничка култура кај младите. Идеално, курсевите мора да бидат ангажирани и практични и да вклучуваат локални бизниси. Неформалното образование може да биде дополнителен ресурс за младите луѓе кои сакаат да подобрат одредени вештини и да создадат мрежи на врсници.

Има недостиг на ресурси на располагање на младите претприемачи. Тие се сметаат за високоризична инвестиција поради недостаток на искуство и историја во стекнување средства и затоа е малку веројатно да генерираат висока профитабилност. Шемите за грантови на ЕУ и локалните заедници кои гарантираат за младите претприемачи на

банките и другите финансиски инструменти би можеле да се покажат од суштинско значење за започнување нов бизнис. Меѓутоа, Бугарија во своите младински политики ќе ја вклучи темата за претприемништво и ќе создаде механизми како што се гарантни шеми за инвестиции во младински претприемачки потфати.

Грција

И покрај иницијативите преземени од страна на владата, приватните субјекти и невладините организации, меѓу другите институции, сè уште постои голем недостиг на знаење, во однос на претприемничките вештини, од страна на младите кои ја започнуваат својата претприемачка кариера во Грција, а потоа не ја развиваат својата знаењето на систематски и соодветен начин но главно се потпираат на емпириското знаење.

Еден од најтешките празнини е прашањето за обука за финансиска писменост и бизнис менаџмент, бирократски студии и разбирање на осцилациите на грчкиот пазар, што е многу чувствителен пазар што води до затворање на некои активности во фазата што се појавува. На младите им требаат повеќе информации за можностите кои постојат во контекст на обуките во областите на претприемништвото, неопходно е да се создадат канали за дисеминација на постоечките материјали и можности.

Потребни се повеќе практични обуки и системи за менторство, дискусија за идеи во академската средина, преку пренесување на искуство од други млади луѓе кои се во претприемачка кариера, како мотивационен фактор, ова како формула за стимулирање на претприемништвото, иновациите. и социјалниот развој, без разлика дали преку неформално, формално или неформално образование. Наставните програми на формалните образовни институции, како што се училиштата и универзитетите, треба да се збогатат и подобрат со фокус на образованието за претприемништво.

Покрај тоа, бесплатните бизнис работилници, каде што младите луѓе би можеле да ги подобрат своите основни вештини за претприемништво, треба да го поттикнат младинското претприемништво, давајќи им на младите претприемачи доверба и поддршка за воспоставување на нивните идеи.

Врз основа на резултатите од истражувањето, поедноставениот процес на добивање заем за почетен капитал треба да го подигне и нивото на младинско претприемништво, бидејќи една од бариерите што ги спречува младите да ги имплементираат своите

бизнис идеи е недостатокот на капитал. Непотребно е да се спомене, поддршката од владата за младите бизниси, помошта за бирократски и даночни прашања и поедноставен процес за младите претприемачи да започнат со своите деловни иницијативи, би биле голема поддршка.

Италија

Во однос на младото претприемништво, најочигледен проблем за италијанскиот пазар на труд е недостатокот на ад хок обука и образование. Многу често, младите кои започнуваат активност користат да работат со товарот на дефицитарните вештини. Италијанското образование сè уште се однесува на шеми корисни за вработување или, во крајна линија, и дава поголемо значење на теоријата отколку на практичните алатки. Претприемништвото сè уште се смета како резултат на долгогодишно работно искуство или барем резултат на лични вештини. Затоа, на Италија и треба образовна реформа која би можела да им даде барем основни алатки на младите луѓе кои се подготвени да се приклучат на економскиот пазар.

Друг важен јаз е географскиот: млад човек кој живее во Северна Италија ќе има повеќе можности за образование отколку млад човек што живее на југ. Што се однесува до секоја област на италијанскиот пазар на трудот, младите луѓе кои живеат на југ треба да се борат со неколку инкубатори за почеток, културни празнини и помалку можности за финансирање. Исклучок од она што често се случува на југ е програмата NIDI на регионот Пуља. Тоа е важна алатка, како ПИН програмата од истиот регион, која им помага на младите луѓе кои треба да започнат некоја активност. За жал, NIDI и PIN потврдуваат дека контекстот продолжува да биде непроменет, со малку извонредности и големи области на незаинтересираност. Италија треба да ги приспособи алатките и инструментите за елиминирање на територијалниот јаз – јужните региони на земјата би имале корист од активностите на младите претприемачи, доколку имаат соодветна поддршка и позитивна претприемничка клима.

Северна Македонија

За да се постигнат ефективни подобрувања во областа на младинското претприемништво, училиштата и другите формални образовни институции мора да го промовираат претприемничкото учење преку организирање работилници и настани каде што секој заинтересиран би можел да разговара за идеи и бизнис иницијативи. Понатаму, претприемништвото е личен развој, затоа неформалното образование игра

клучна улога во развојот на младите и нивниот начин на размислување кон претприемништвото.

Во однос на акциониот план кој ќе промовира претприемачки вештини и учење, најважната задача за Северна Македонија е да го потисне и избегне одливот на мозоци. Образовниот систем во земјата има мали или никакви програми кои го промовираат претприемништвото. За да имаат подобро влијание и влијание врз младите, јавните и приватните училишта, невладините организации и другите институции, настаните и работилниците за промовирање на претприемништвото се клучни.

На национално ниво, важно е да се отворат бизнис центри, каде што младите ќе ги добијат сите потребни информации и помош за тоа како да напишат бизнис план и да започнат бизнис иницијатива. Владата би можела да го промовира и социјалното претприемништво, како корисна активност за општеството. Освен тоа, приватните и јавните тела би можеле да основаат почетни хакатони за да ги мотивираат младите да воспостават свои деловни иницијативи преку спонзорирање на најдобрите со грантови.

Последно, но не и најмалку важно, Агенцијата за вработување би можела да обезбеди поголеми грантови за самовработување преку бизнис идеи, како и да понуди пробно тестирање на бизнис моделот.

Полска

Како што покажуваат податоците, најголемите слабости на полскиот претприемачки систем се поврзани со недоволната ефикасност на образовниот систем, високите даноци, сложената бирократија, неразвиениот систем на приватно финансирање и лошата услужна инфраструктура. Имајќи предвид дека ништо не го промовира претприемничкиот дух повеќе од вистинското образование, првиот чекор за зајакнување на деловните вештини на Полјаците би бил реформирање на постоечкиот претприемачки предмет за да се направи попрактичен. Полското Министерство за образование веќе објави дека во 2023 година, средношколците ќе стекнат повеќе практични деловни знаења благодарение на предметот наречен „бизнис и менаџмент“. Практичното знаење сепак најдобро се стекнува со директна акција, така што распределбата на повеќе јавни средства за креирање на деловни натпревари би ги поттикнала студентите да ги искористат своите претприемачки вештини. Засега нема доволно програми од ваков карактер, особено на ниво на гимназија, што резултира со многу мал број на млади претприемачи. Сè поголем број универзитети создаваат свои

инкубатори за почетни компании за да го поттикнат студентското претприемништво, така што доделувањето поголемо финансирање на таквите субјекти би можело да им помогне на перспективните претприемачи со првичното финансирање. Згора на тоа, зголемувањето на општата деловна и финансиска писменост на полското општество е од суштинско значење и може да се направи со помош на социјални кампањи финансирани од владата и приватните компании. Бесплатните деловни работилници организирани на редовна основа по градови и региони би можеле да го зголемат нивото на претприемништво кај младите, особено во руралните области, каде што луѓето често се борат да најдат работа.

Со сета сигурност, сите образовни промени треба да бидат придружени со структурна трансформација. Иако владините политики во однос на претприемништвото полека се подобруваат, сложеноста на бирократијата, зголемените даноци и непредвидливоста на правниот систем обесхрабруваат многу Полјаци да започнат каква било деловна активност. Сè додека основањето компанија е тежок процес, многу луѓе ќе се одлучат против тоа. Клучно е да се поедностави целиот процес на основање бизнис и да се избегне менување на деловните регулативи секоја година. Регулаторната стабилност е еден од одлучувачките фактори зад високите нивоа на претприемништво во многу европски земји.

Една од најголемите бариери за младите претприемачи е дефинитивно високата цена за влез на пазарот, па ако нивните придонеси ЗУС (Институција за социјално осигурување) беа намалени, започнувањето бизнис би било возможно за повеќе луѓе. Последно, но не и најмалку важно, промовирањето на полските компании во фондови за ризичен капитал и охрабрувањето на финансирањето на приватниот сектор со помош на даночни намалувања и регулативи може да ја намали зависноста на полските претприемачи од самофинансирање и заеми. Во бројни европски и неевропски земји, ангелските инвеститори и ризичните капиталисти ги поттикнуваат иновациите со поддршка на ветувачки компании, така што подобро поврзаната деловна мрежа може да направи чуда за полските претприемачи. Сè на сè, и регулаторните и образовните промени се неопходни за да се поттикне претприемништвото во Полска.

Романија

Покрај владините програми за поддршка како што се Start-up Nation и Innotech Student, владата преку Министерството за млади и спорт треба да промовира повеќе

едукативни активности во врска со финансиската писменост, претприемничките вештини и разбирањето како функционира пазарот. Ваквите едукативни иницијативи би ги поддржале младите со компетенции пред да аплицираат за програмата или европските фондови. Следна иницијатива би можела да биде маркетинг стратегија за овие програми да допрат до младите луѓе. Во однос на самите програми, диверзификацијата на секторите на активности би била значителен плус, бидејќи преференциите на младите не се само во производниот или ИТ секторот, туку и во културниот, креативниот и социјалниот сектор. Во Романија постои претприемачка наставна програма за средно училиште, но нема податоци за нејзината ефикасност или задоволство.

Областа на неформалното образование треба да се фокусира на споделување искуства и процеси за развој на вештини и центри за креативност за генерирање нови идеи. Врз основа на резултатите од спроведената анкета, недостатокот на идеи и искуство и важноста од споделување искуства од квалификувани претприемачи се важни аспекти за младите. Затоа, неформалните проекти за претприемништвото кои би можеле да ги опфатат овие аспекти би биле од корист.

ЗАКЛУЧОК

Овој Акционен план за промовирање на претприемничките вештини и учење беше развиен за да се идентификува состојбата на младинското претприемништво, севкупниот развој на националните политики кон претприемништвото и различните мерки за олеснување на претприемачките практики и активности во Бугарија, Грција, Италија, Северна Македонија, Полска и Романија. Врз основа на овој Акционен план, материјалите за обука, онлајн курсот за претприемништво и пакетот алатки за обука, ќе бидат прилагодени на потребите на младите во земјите партнери. Иако постојат сличности во претприемничката култура низ земјите партнери, постојат мали разлики во мерките преземени за олеснување на претприемништвото и претприемничките активности. Овие разлики варираат во однос на деловната култура и претприемачкиот начин на размислување, јавната и приватната поддршка за претприемништвото и претприемничкото образование. Документот, исто така, ги идентификува празнините во вештините и конкретните активности што може да се усвојат при промовирање на претприемништвото кај младите луѓе.

Планот е наменет за млади луѓе, почетни претприемачи и организации кои работат во областа на младинското претприемништво. Планот е оценет од 20 млади луѓе во земјите партнери, пред неговото објавување.

Референци

Ahmad, N., & Seymour, R. (2008). Дефинирање на претприемничка активност: дефиниции Поддржувачки рамки за собирање податоци. *Работни документи за статистика на ОЕЦД* , 01. doi:https://doi.org/10.1787/243164686763.

Bandinelli, C. (2015). *Најдобрата работа на светот. Lo strano caso dell'emprenditoria sociale.* Допиезеро.

Бернардино, С., и Сантос, J. (2020). Полови разлики и генерирање идеи за граѓански групни извори. Во JG Dantas, & LC Carvalho (Eds.), *Прирачник за истражување за пристапи кон алтернативни можности за претприемништво* (стр. 353-378). IGI Global. doi:https://doi.org/10.4018/978-1-7998-1981-3.ch017

Босма, Н., Хил, С., Јонеску-Сомерс, А., Кели, Д., Леви, J., и Тарнава, А. (2020). *Глобален монитор за претприемништво. Глобален извештај за 2019/2020 година.* Лондон: Глобална асоцијација за истражување на претприемништвото.

Цедефор. (2018). *Стручно образование и обука во Бугарија. Краток опис.* Луксембург: Канцеларија за публикации. doi:https://data.europa.eu/doi/10.2801/600634

CEEDR. (2000). *Млади претприемачи, жени претприемачи, ко-претприемачи и претприемачи од етничките малцинства во Европската Унија и Централна и Источна Европа.* CEEDR.

Фондацијата Сити. (2022). *Младите и претприемништвото.* Фондацијата Сити.

Делинешева, М., & Јоловски, J. (2021). *Извештај за мапирање на иницијативи во Бугарија за адолесцентни вештини. Развој преку иновации, социјално претприемништво и финансиска писменост.* УНИЦЕФ.

Eurofound. (2022, 19 мај). *Живеење и работа во Грција.* Преземено од Eurofound: https://www.eurofound.europa.eu/country/greece

Европска комисија. (2013). *АКЦИСКИ ПЛАН ЗА ПРЕТПРИЕМНИШТВО 2020 ГОДИНА. Повторно разгорување на претприемачкиот дух во Европа.* Брисел: Европска комисија.

Европска комисија. (2021, 21 јуни). *Европска табла за иновации: Иновациските перформанси постојано се подобруваат во земјите-членки и регионите на ЕУ.*

Преземено од Европската комисија: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_3048

Европска комисија. (2022). *Препорака за ПРЕПОРАКА НА СОВЕТОТ за Националната програма за реформи на Бугарија за 2022 година и давање мислење на Советот за Програмата за конвергенција на Бугарија за 2022 година.* Брисел: Европска комисија.

Европската фондација за обука. (2014). *Стратегија за претприемничко учење во Република Македонија 2014-2020 година. [Стратегија за претприемничко учење на Република Македонија 2014-2020 година].* Скопје.

Европска унија. (н.д.). *Стратегија на ЕУ за млади* . Преземено од https://europa.eu/youth/strategy/employment-entrepreneurship_en

Георгакопулос, Т. (2022, јануари). *20 месеци од пандемијата.* Преземено од Dianeosis: https://www.dianeosis.org/en/2022/01/20-months-into-the-pandemic/

Хил, С., Јонеску-Сомерс, А., Кодурас, А., Гереро, М., Роми, м-р, Босма, Н.,. . . Шеј, Ј. (2022). *Глобален монитор за претприемништво 2021/2022 Глобален извештај: можност во услови на нарушување.* Лондон: Глобална асоцијација за истражување на претприемништвото.

Увид PulseZ. (2021). *Увид PulseZ.* Увид PulseZ. Преземено од https://drive.google.com/file/d/11qYWEITxMxBQgmuwt88ls6ci_6C6CANC/view

Јоане, Б., Бибу, Н., Бранку, Л., и Настасе, А. (2020). Претприемничка намера меѓу студентите по бизнис во Романија. *Преглед на меѓународен компаративен менаџмент, 21* (5), 703-718. doi:10.24818/RMCI.2020.5.703

Јонеску-Сомерс, А., & Тарнава, А. (Уред.). (2020). *Дијагностицирање на влијанијата на COVID-19 врз претприемништвото. Истражување на политички правни лекови за закрепнување.* Лондон: Глобална асоцијација за истражување на претприемништвото.

Истат. (2022). *Situazione e prospettive delle imprese dopo l'emergenza sanitaria Covid-19.* Истат.

Италија онлајн. (2022). *Импресионирајте го водичот на Џовани: ecco i сектори dove si cresce di più.* Преземено од Italia Online: https://www.italiaonline.it/risorse/imprese-guidate-da-giovani-ecco-i-settori-dove-si-cresce-di-piu-3339

Калаврос-Гусиу, Д. (Уред.). (2021). *Старт-ап во Грција 2020-2021 година. Напредува против сите шанси.* Атина: ФОНДАЦИЈА.

Крстева, В. (2022). *ДЕЛОВНИ ЕНТИТЕТИ - ДЕЛОВНИ СУБЈЕКТИ.* Скопје: Државен завод за статистика.

Kucketz, A., & Brändle, L. (2022). Креативна реконструкција: структуриран преглед на литература на раното емпириско истражување за кризата и претприемништвото COVID-19. *Квартален преглед на менаџментот, 72* , 281-307. doi:https://doi.org/10.1007/s11301-021-00221-0

Макротрендови. (2022). *Стапка на невработеност на младите во Северна Македонија 1991-2022 година* . Преземено од Macrotrends: https://www.macrotrends.net/countries/MKD/north-macedonia/youth-unemployment-rate

Маринова, Г. (2022, 5 мај). *Се појавуваат нови можности за финансирање на младинското претприемништво во Бугарија. [Се појавуваат нови можности за финансирање на младинското претприемништво во Бугарија]*. . Преземено од Блумберг ТВ Бугарија: https://www.bloombergtv.bg/a/16-biznes-start/106121-vazmozhnosti-za-finansirane-na-mladezhkoto-predpriemachestvo-v-balgariya

Министерство за економски развој. (2021, 28 април). *Добивање пристап до финансии на национално ниво* . Преземено од Министерството за економски развој: https://www.mise.gov.it/index.php/en/single-digital-market/funding-a-business-access-to-finance

Министерство за млади и спорт. (2022). *НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА МЛАДИ 2021 – 2030 г [Национална стратегија за млади 2021 - 2030 година].* doi:https://nism.bg/bg/documents/nacionalni/bgstrategii?view=frontlist&catid[0]=45

Министерство за млади и спорт. (2011). *Национална стратегија за млади 2010 – 2020 година. [Национална стратегија за млади 2010 - 2020 година].* Преземено од https://nism.bg/bg/documents/nacionalni/bgstrategii?view=frontlist&catid[0]=45

Morsa, M. (2022, 27 април). *Труд, за генералот Z е Millennial meglio disoccupati che infelici – Il report.* Преземено од Open Online: https://www.open.online/2022/04/27/lavoro-millennial-gen-z-report/

Отвори Полис. (2022, 7 март). *Потенцијалното влијание на Pnrr врз условите на младите луѓе.* Преземено од Open Polis: https://www.openpolis.it/il-potenziale-impacto-del-pnrr-sulle-condizioni-dei-giovani/

Патрески, М. (2021, 11 јануари). Сиромаштија за време на Ковид-19 во Северна Македонија: Анализа на дистрибутивното влијание на кризата и владиниот одговор. *Партнерство за економска политика Работен документ бр. 2021-01* . doi:http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3903373

PwC. (2021). *Młodzi Polacy na Runku Pracy 2021.* PwC.

Riahi, S. (2010, ноември). Младинско претприемништво: Портфолиото на Отава во развојот на таленти. *Деловен ресурс со отворен код* . Преземено од http://timreview.ca/article/394

Романската влада. (2015). *Strategia Naţională în domini politicii de tineret 2015-2020 [Национална стратегија во областа на младинската политика 2015-2020].*

Рускони, Г. (2022, 20 април). *„Голем отказ“: perché è un fenomeno in crescita e come rallentarla.* Преземено од Il Sole 24 Ore: https://www.ilsole24ore.com/art/great-resignation-perche-e-fenomeno-crescita-e-come-rallentarla-AEU3sfLB?refresh_ce=1

Србиноски, Б., Петрески, Б., & Петрески, М. (2022). Влијанието на Ковид-19 врз извозот во Северна Македонија - анализа на ниво на фирма. *Економски истражувања-Економска исстражување* . doi:10.1080/1331677X.2022.2063918

Tarnawa, A. (Уред.). (2021). *Raport z badania Глобален монитор за претприемништво Polska 2021.* Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.

Томовска-Мишоска, А., Димитрова, М., & Мрсик, Ј. (2016). Двигатели на претприемничките намери кај студентите по бизнис во Македонија. *Економски истражувања - економски истражувања, 29* (1), 1062-1074. doi:10.1080/1331677X.2016.1211956

Василопулос, А., и Цицакис, Ц. (2020). Претприемништво во Грција. *KnE општествени науки, 4* (1), 71-78. doi:https://doi.org/10.18502/kss.v4i1.5978